

A TÁMOP 5.1.3
”Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők
integrációjáért”
program hatástanulmánya

Autonómia Alapítvány
Budapest
2014. február

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Tartalomjegyzék

1. A kutatás célja, az adatfelvétel körülményei.....	3
2. A mélyszegénységben élők demográfiai jellemzői.....	9
2.1. Mennyire etnikus a szegénység?	9
2.2 A mélyszegénységben élő családok alapvető jellemzői.....	11
3. Foglalkoztatás.....	16
4. Lakhatási körülmények	24
5. A háztartások bevételei és kiadásai	28
6. A szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés	35
7. Egészségügyi helyzet.....	41
7. Digitális hozzáférés	44
8. Közösségi kapcsolatok.....	46
9. Összegzés.....	58

1. A kutatás célja, az adatfelvétel körülményei¹

Kutatásunk a mélyszegénységben élő emberekről, illetve szociális és közösségi szolgáltatásokhoz való hozzáférésükről szól. A felmérés a TÁMOP 5.1.3 program keretében készülő hatástanulmány két adatfelvételének elemzéseit tartalmazza. A TÁMOP 5.1.3/2 projektek célja, hogy a mélyszegénységben élő emberek számára közösségi alapú szociális szolgáltatásokat nyújtson, valamint ehhez kapcsolódó projektek kipróbálását és adaptálását tegye lehetővé.² A program keretében 25 helyi projekt valósul meg 2012 és 2014 között. A helyi projektek direkt és indirekt hatásait jelen hatástanulmány keretében próbáljuk feltérképezni.

Az eredeti terv szerint két körben került volna sor adatfelvételre: az első kör a helyi projektek kezdetekor, a második kör azok végeztével történt volna meg. A kutatási tervet ebben a tekintetben lehetetlen volt megvalósítani. A pályázatokat eleve két körben bírálták el, az egyes bírálati körök között közel egy év telt el, vagyis a második körös elbírálás időszakában volt már olyan projekt, ami futott. Ráadásul az egy időben elbírált projektek sem egyszerre kezdődtek. Mindebből adódott, hogy az első körös adatfelvételre is két ütemben került sor: 2012. március-áprilisban, illetve július-szeptemberben. Volt olyan válaszadónk, aki az adatfelvétel idején már valamelyik alprogramban részt vett, és volt olyan is, aki még csak egy előzetes beszélgetésen esett át, és korántsem volt biztos, hogy milyen minőségben lesz bevonva a különböző tevékenységekbe. A második körös adatfelvétel ugyan egy időben 2013 nyarán, valósult meg, azonban voltak olyan projektek, amik ekkorra már befejeződtek, és voltak olyanok, amik még tartottak. Az egyes projektek tevékenységei sem egyidőben kezdődtek, a résztvevők egy része már „túl volt a projekten”, egy részük még aktív résztvevő volt. A program két komponensének eltérő időkeretei miatt nem lehetett azt megvalósítani, hogy minden egyes projekt végeztével kerüljön sor a második adatfelvételre. Ebből a szempontból azt kell mondjuk, hogy kutatásunk eredetileg az ún. *'comparative change design'* módszerrel készült volna, vagyis az első adatfelvétel megelőzi a beavatkozást, a második pedig

---

¹ A kutatás a TÁMOP 5.1.3-09/1. "Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja" című projekt keretében zajlik. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² A szegénység mélyülésének, újratermelődésének és területi terjedésének mérséklése érdekében 2010-ben indult támogatási program a helyi közösségi kapcsolatok fejlesztését, egyes közszolgáltatásoknak a helyi szükségletekhez igazítását, továbbá az érintett települési kör lakosságának mozgósítását kívánja elérni. A program két komponensből áll. Mindkét komponens a szociális, a közösségfejlesztési és a település-/ terület-/ vidékfejlesztési munka három pillérén nyugszik. A támogatási program 2. komponensében helyi/kistérségi szervezetek konzorciumai pályáztak a mélyszegénységben élők helyzetének javítását célzó projektekkel, míg a 1. komponensben dolgozó szervezetek ezen pályázók szakmai támogatását végzik a pályázati szakaszban, és a megvalósítás időszakában. Az Autonómia Alapítvány, Közösségfejlesztők Egyesülete, VÁTI és Szociális Szakmai Szövetség által alkotott konzorcium legfőbb célja a 2. komponens pályázóinak folyamatos, testreszabott szakmai és módszertani segítése, a megvalósítás során felhalmozódó tudás és tapasztalat megosztásának elősegítése, valamint a tapasztalatok átadása a fejlesztési programokat tervező szervezetek számára. További információk a programról: www.melyszegenyseg.hu

annak lezárásával valósul meg, azonban a kutatási lehetőségek az *'interrupted time series design'* megvalósulását tették lehetővé.³ Mindez annyit jelent, hogy nem mondhatjuk azt, hogy van egy-egy adatfelvételünk egy társadalmi beavatkozás előtti és utáni állapotokról, ezek alapján magának a beavatkozásnak a hatásait tudjuk elemezni. Túlnyomórészt egy eredmény-elemzést tudunk megtenni, vagyis azt mondani, hogy a beavatkozás alatt mennyiben más eredmények, állapotok figyelhetők meg. Azt, hogy ezeknek a beavatkozásoknak milyen, a projektek lezárulta után is meglevő hatásuk van, kutatásunkból – a lebonyolítás technikai feltételei miatt – nem tudjuk megmondani.⁴

Egy klasszikus hatástanulmány megvalósítását nehezítette a válaszadók körének heterogenitása is. A kutatási terv szerint az első körben összesen 1300 kérdőívet kellett felvenni, amiből 700 olyan egyénnel készül, akik a helyi projektek résztvevői, 600 kontroll-személy pedig nem résztvevő ugyan, de hasonló életkörülmények között él, vagyis potenciálisan résztvevője lehetne a projekteknek. A második adatfelvételi körben összesen 1000 kérdőívet kellett felvenni, amiből 500 készült a projektek résztvevőivel, 500 pedig kontroll-személyekkel.

A válaszadók kiválasztásakor a helyi projektgazdák segítségét vettük igénybe, tőlük kértük a résztvevők névsorát, akik közül rétegzett véletlen mintavételi eljárással választottuk ki válaszadóinkat. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a mintaválasztásnál igyekeztünk figyelembe venni a településtípusokat és a roma válaszadókat, vagyis többféle településtípusról kerestünk résztvevőket és igyekeztünk elérni, hogy a potenciális projektrésztvevők válaszadóként is megjelenjenek. A kontrollcsoport esetében nehezebb volt a helyzet, hiszen ezzel kapcsolatban nem állt rendelkezésünkre alapsokaságot tartalmazó lista. Az ő kiválasztásukhoz a helyi szociális szakemberek segítségét vettük igénybe: azt kértük tőlük, hogy a kérdezőbiztosokat olyan családokhoz vigyék el, akik a megadott kritériumok alapján mélyszegénynek minősülnek, de nem résztvevői a helyi TÁMOP 5.1.3-as projekteknek.

A program kiírása szerint a helyi projektekben eleve egy megadott definíciónak megfelelő,⁵ mélyszegénységben élő családok vehetnek részt. Mi ezt külön nem

---

³ A hatáselemzések módszertani hátteréhez lásd: A fejlesztéspolitikai intézkedések társadalmi hatásainak vizsgálata, TÁRKI, 2005.

⁴ A kutatás a TÁMOP 5.1.3 1-es komponens keretében valósult meg, azt ezt megvalósító konzorcium szerződése – és munkája – hamarabb fejeződött be, mint a helyi projektek.

⁵ **Mélyszegénység:** A mélyszegénység fogalmát a Havas Gábor által összeállított kritériumrendszer írja körül a legtalálóbban. Eszerint azokat a közösségeket, amelyek mélyszegénységbe süllyedtek a (i) nagyon alacsony iskolázottság és (ii) foglalkoztatási ráta, (iii) erős települési, lakóövezeti térségi koncentráció és szegregáció, (iv) az ezekből következő súlyos szociális deficit és (v) a hátrányos társadalmi helyzet újratermelődésének nagyon nagy valószínűsége jellemzi. E kritériumok alapján a jelen pályázati konstrukció 2. komponensében a következőképpen határozta meg annak célcsoportját:

Azokat soroljuk a mélyszegénységben élők közé, akik az alábbiak közül legalább kettő kritériumnak megfelelnek:

- legalább három éve munkanélküliek, illetve ezen idő alatt legfeljebb közfoglalkoztatásban vettek részt,

vizsgáltuk, elfogadtuk azt, mint hipotézist, hogy a projektgazdák a kiírásoknak megfelelően toborozták és válogatták a helyi résztvevőket – vagyis mindegyikük megfelel a program előírásainak.

A mintavétel és az adatfelvétel eredményeként azt tudjuk állítani, hogy mintánk a leghátrányosabb helyzetű (továbbiakban: LHH) kistérségekben, vagy az ezekhez hasonló fejlettségű településeken élő mélyszegény családokra reprezentatív.⁶ További finomításként még azt is hozzátehetjük, hogy a résztvevők oldaláról a „projekt-képes” mélyszegény családokra reprezentatív, vagyis olyanokra, akiket egy projektmenedzsmint stáb, vagy a projekthez kapcsolódó szociális szakemberek annak ítélnék; a kontroll csoport pedig a helyi szociális szakemberek szerint potenciálisan „projekt-képes” mélyszegény családokat reprezentálja. Feltevésünk, hogy mindkét esetben némileg „felfelé húz” a minta, vagyis a nagyon marginalizálódott, a szociális ellátórendszer szempontjából ügyfélkörön kívülnek, nem kezelhetőnek ítélt családok kisebb eséllyel kerültek egy helyi projektbe, ezáltal a mi mintánkba is. A minta országos reprezentativitásának korlátaival tartozik az is, hogy a 33 LHH kistérség nem mindegyikében indult projekt, így a mintánkba se került be minden LHH kistérség.

A továbbiakban az egyszerűség kedvéért az elemzés során a „mélyszegénységben élőkről” teszünk megállapításokat, de ezek a fenti megszorításokkal értendők.

A 25 nyertes projekt 299 településen valósul meg. Első körös adatgyűjtésünk 135 települést érintett (ebből 10 helyen csak kontrollcsoportos kérdőívezés történt). Összesen 1334 kérdőívet kérdeztek le a kérdezőbiztosok, mind a 25 projektet érintően minimum 28 résztvevői és 22 kontroll interjút készítve. A második körös adatfelvétel kapcsán csak olyan adatközlőkhöz mentünk vissza, akik szerepeltek az első körös felvételben is. Közel 1300 címre visszamenve sikerült a tervezett 1000 fős lekérdezést megvalósítani; főleg a kontrollcsoportot érintően igen magas arányú, több, mint 20%-os fluktuációval szembesültünk. Nagyon sok esetben nem volt fellelhető a válaszadó, vagy külföldi munkavállalás, vagy hazai lakhelyváltás miatt. A válaszmegtagadások aránya viszonylag alacsony volt. Ugyan kutatásunk nem erről szólt, mégis meglepő volt az adat, hogy a gazdaságilag legdepressziósabb kistérségek mélyszegénységben élő lakosainak egytizede alapvetően külföldi munkavállalás miatt költözött el ideiglenesen vagy akár tartósabb időre is.

Ugyancsak problémába ütköztünk a résztvevő – kontroll csoportok definiálásakor. A projektek kezdetekor nem minden projekt esetében volt kideríthető, ki lesz a résztvevő, sok esetben megtörtént egy előzetes felmérés, de a tényleges kiválasztás még nem. Több esetben az adatfelvétel idejékor a toborzás zajlott, vagyis ott sem volt

-
- legfeljebb az iskola 9-10. osztályát végezték el, ami mellett esetleg nem piacképes szakképzettséget vagy OKJ-s szakképesítést szereztek,
  - aktív korú inaktívak (18-60 év közöttiek),

kettőnél több gyereket nevelnek.

⁶ A program célterülete nem csak az lhh kistérségek voltak, hanem az ezek melletti, hasonló fejlettségi indexszel rendelkező települések is szerepelhetnek az akcióterületi lehatárolásban.

még biztos a leendő résztvevők köre. Elvileg a második adatfelvételkor ez a probléma már nem jelentkezhetett volna. Ugyanakkor az egyes kategóriákba tartozás – a válaszadók adatai alapján – korántsem volt egyértelmű. Egyrészt a projektvezetők által az első körös felvételkor résztvevőnek jelölt válaszadók önmagukat nem tartották annak egy évvel később, másrészt nem volt egyértelmű, hogy ki milyen programban, esetleg programelemben is vett részt. A vizsgált időszakban ugyanis több program is indult, ami ugyanezen kistérségek ugyanezen célcsoportjának kívánt képzéseket, tréningeket, különböző fejlesztéseket nyújtani. Ebbe beleértendő az ebben az időszakban indult Start Munkaprogram is, ami több esetben nem csupán a közfoglalkoztatás lehetőségét biztosította, hanem kompetenciafejlesztő, szakmai képzéseket is. Mindezen programok több esetben ugyanazon személyeket érték el, még ha különböző tevékenységekkel is. Emiatt nem lehet az úgynevezett mellékhatásokat kiszűrni, eredményeinkre nem mondhatjuk, hogy a TÁMOP 5.1.3 helyi projektjeinek kizárólagos hatása. Adataink kapcsán arról tudunk megállapításokat tenni, hogy milyen változások következtek be egy év alatt a válaszadókkal kapcsolatosan, de azt nem tudjuk mondani, hogy ezeket a változásokat pontosan melyik helyi programok idézték elő.

1. tábla: Az első körös adatfelvétel megoszlása a válaszadók résztvevő-kontroll besorolása alapján (2012)

	N	%
Résztvevő	636	47,7
Kontroll	506	37,9
Nem volt eldönthető	192	14,4
Összesen	1334	100

2. tábla: A második körös adatfelvétel megoszlása a válaszadók résztvevő-kontroll besorolása alapján (2013)

	N	%
Résztvevő	414	42,6
Kontroll	284	29,9
Nem tudta, nem volt egyértelmű	274	28,3
Összesen	973	100

A fenti táblázatból látható, hogy a második körös felvételnél a teljes minta 28%-a eredeti formában nem lett volna alkalmas arra, hogy a hatásvizsgálat szempontjából

elemezzük. Ez olyan nagyságrendű mintavesztést okozott volna, ami semmilyen szempontból nem lett volna szerencsés, ezért új kontroll-indikátort képeztünk. Az adatfelvétel során rákérdeztünk arra, hogy az elmúlt évben pontosan milyen típusú projektekből vettek részt.

3. tábla: Részt vett-e az elmúlt 1 évben következő programok valamelyikén? (igen válaszok megoszlása - 2013)

	Résztevő		Kontroll		Nem tudja, nem egyértelmű	
	N	%	N	%	N	%
Tréningen	114	27,5	38	13,4	44	16,1
OKJ képzésen	28	6,8	23	8,1	28	10,2
Foglalkoztatási programban	145	35,0	96	33,8	70	25,5
Mezőgazdasági programban	108	26,1	31	10,9	44	16,1
Közösségi programban	176	42,5	82	28,9	67	24,5
Egyéb programban	15	3,6	5	1,8	2	0,7

Azon válaszadók közül, akiket nem lehetett egyértelműen besorolni sem a résztvevő, sem a kontroll alcsoportba, és nem vett részt semmilyen projektben, a kontroll csoportba került, aki azonban saját bevallása szerint alanya volt valamilyen helyi tevékenységnek, a résztvevők csoportjába került. Az így létrejött minta megoszlása:

4. tábla: Válaszadók a képzett résztvevő-kontroll változó alapján

	N	%
Résztevő	511	52,5
Kontroll	462	47,5
Összesen (x)	973	100

(x) Mindösszesen 1004 kérdőív felvételére került sor, azonban 31 kérdőív olyan minőségben volt adathiányos, hogy ezek felhasználására nem volt lehetőség

A kérdőívben alapvetően egyéni adatokat gyűjtöttünk. A kérdések egy része a házra, háztartás egészére vonatkozott, de emellett a demográfiai, iskolázottsági és munkaerőpiaci helyzetről szóló információkat a háztartás minden tagjáról kérdeztük. A véleményeket, attitűdöket tartalmazó válaszok természetesen szintén egyéni

szintűek. Ahol ez lehetséges és az elemzés szempontjából fontos, ott az összes háztartástagra vonatkozó, közel 6000-es minta (vagy ennek aktuális szűkítésének) megoszlását tesszük közzé, ahol ez nem lehetséges vagy szükséges, ott az első, illetve második körös egyéni válaszadói adatokat közöljük és elemezzük.

5. tábla: A válaszadók megoszlása kistérségek és régióink szerint

Régió	Kistérségek száma (db)	Válaszadók száma (db)
Dél-Alföld	3	168
Dél-Dunántúl	7	327
Észak-Alföld	10	365
Észak-Magyarország	10	473
Összesen	30	1 333

6. tábla: A válaszadók száma és megoszlása településtípus szerint

Településtípus	Válaszadók	
	száma (db)	megoszlása (%)
Község	1129	84,6
Város	205	15,4
Összesen	1334	100

2. A mélyszegénységben élők demográfiai jellemzői

2.1. Mennyire etnikus a szegénység?

Kutatásunk során különösen kíváncsiak voltunk arra, hogy a mélyszegénységben élők mekkora részét teszik ki a cigányok, illetve a mélyszegénységben élő cigányok be tudnak-e kapcsolódni a helyi projektekbe.

Az etnikai hovatartozást illetően a 2011-es népszámlálás során is használt többes identitás mérési módszerét használtuk, vagyis válaszadóink több nemzetiséget is megjelölhettek hovatartozásukra vonatkozóan, anélkül, hogy bármelyik identitás a másik elé, felé helyeződött volna. Válaszóink kétharmada (63,2%-a) egy nemzetiségi identitással bír, 36,8 százalékuk azonban két nemzetiséget is megjelölt.

7. tábla: Ön milyen nemzetiséghez tartozónak érzi magát?

Nemzetiség	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Magyar	993	75,2
Cigány/Roma	319	24,2
Román	3	0,2
Német	2	0,2
Bolgár	1	0,1
Görög	1	0,1
Horvát	1	0,1
Összesen	1320	100

8. tábla: Az előzőekben megjelölten kívül tartozik-e más nemzetiséghez is?

Nemzetiség	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Cigány/roma	320	65,8
Magyar	130	26,7
Román	14	2,9
Német	13	2,7
Horvát	3	0,6
Szlovák	2	0,4
Bolgár	1	0,2
Ukrán	1	0,2
Kínai	1	0,2
Orosz	1	0,2
Összesen	486	100

9. tábla: Egyes, illetve kettős identitású válaszadók megoszlása

Identitás	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Egyes identitás	834	63,2
Kettős identitás	486	36,8
Összesen	1320	100

Egyes, illetve kettős identitással válaszadóink közel fele vallotta magát cigánynak, vagyis azt mondhatjuk, hogy a mélyszegénységben élő háztartások fele cigány. Ez egy igen magas felülreprezentáltságot jelez, amit okozhat a mintavételi eljárás is (vagyis, hogy külön is igyekeztünk a cigány háztartásokat elérni a kérdőívvezés során). Ugyanakkor azt tudjuk mondani, hogy ez az arány nagyságrendileg megegyezik a TÁRKI által mért adatokkal, amelyek szerint az alsó jövedelmi ötödbe tartozó gyermekes háztartások 41,1%-a volt roma 2009-ben.⁷ Az önmagukat cigánynak tartó válaszadók többsége (70%-uk) egyaránt tartja magát cigánynak és magyarnak. Az önmagukat kizárólag cigányként definiálók negyede érti a cigány nyelvet (szemben a kettős identitásúak 16%-val), 16 százalékuk beszéli is. Vagyis az identitás nem nyelvi kérdés, egyéb kulturális kötődések állhatnak mögötte, erről azonban nem gyűjtöttünk adatokat.

10. tábla: Roma és nem roma válaszadók identitásai

Nemzetiség	Identitás		Összesen*
	Egyes identitás	Kettős identitás	
Nem cigány/roma	94,3%	5,7%	51,6%
Cigány/roma	30,0%	70,0%	48,4%
Teljes minta	51,6%	48,4%	100%

*a teljes mintához viszonyított arányok

11. tábla: Amennyiben említette a roma származást

Identitás	Őn a cigány nyelvet			Összesen
	Nem beszéli, nem érti	Érti, de nem beszéli	Beszéli	
egyes identitás	57,8%	26,2%	16,0%	100%
kettős identitás	70,7%	16,1%	13,1%	100%

⁷ TÁRKI Monitor 2009-es adatát idézi: Bass László – Farkas Zsombor: A gyerekszegénység alakulása 2009-ben Magyarországon

Visszatérve a fejezet alapkérdésére, azt tudjuk mondani, hogy alapvetően nem etnikus a mélyszegénység, vagyis nem etnikai hovatartozása miatt kerül valaki ebbe az élethelyzetbe, de a romák esélye arra, hogy ebbe a csoportba kerüljenek, közel tízszer akkora, mint a nem romáké! (A romák és nem romák életkörülményei közötti különbségekre, illetve hasonlóságokra az elemzés során többször is ki fogunk térni.)

12. tábla: A mélyszegénységbe kerülés esélyei etnikai hovatartozás alapján⁸

	Romák		Nem romák		Összesen (fő)
	száma (fő)	megoszlása (%)	száma (fő)	megoszlása (%)	
Nem mélyszegény	260 000	33%	8 540 000	93%	8 800 000
Mélyszegény	540 000	68%	660 000	7%	1 200 000
Összesen	800 000	100	9 200 000	100	10 000 000

A második körös adatfelvételkor kisebb lett a cigány/roma válaszadók aránya a mintában, mint egy évvel korábban. Elsősorban a kontrollcsoportba tartozó cigány válaszadók száma lett alacsonyabb, de a résztvevők között is közel 7%-al alacsonyabb lett a részvételük. Ennek több magyarázata is lehetséges: egyrészt az adott térségekre megfigyelhető fluktuáció a cigányokat nagyobb arányban érinti, mint a nem cigányokat, másrészt viszont azt is jelentheti, hogy az adott programokból ők morzsolódnak le nagyobb arányban, ezért a programok végén (közepén) nem elérhetőek. Az aktuálisan adódó egyéb lehetőségek nagyobb elszívó hatást fejtenek ki, mint amennyi megtartó hatással a helyi projektek bírnak.

13. tábla: A második körös minta megoszlása etnikai hovatartozás szerint

	Nem cigány		Cigány		Összesen	
Résztvevő	298	58,3%	213	41,7%	511	100%
Kontroll	291	63,0%	171	37,0%	462	100%
Összesen	589	60,5%	384	39,5%	973	100%
Első körös adatok		51,6%		48,4%		

2.2 A mélyszegénységben élő családok alapvető jellemzői

A helyi projektekbe – ebből adódóan a mintánkba is – 18 év felettiak kerülhettek be. A válaszadók legnagyobb hányada, közel 40%-a, 30 és 40 év közötti középkorú, közel 25-25%-uk pedig 30 év alatti, illetve 40-50 év közötti. Mindez nem azt jelenti, hogy ez lenne a mélyszegénységben élők korfája, hanem sokkal inkább azt, hogy a helyi projektekbe elsősorban a középkorúakat tudják, akarják bevonni a projektmegvalósítók. Ugyanakkor azt is jelzi a megoszlás, hogy a mélyszegénységbe kerülés valószínűsége nem korfüggő, gyakorlatilag hasonló eséllyel kerülnek ebbe a

⁸ A táblázat becslést tartalmaz, mind a mélyszegénységben élők, mind a hazai romák számát illetően (lásd: <http://www.vg.hu/kozelet/tarsadalom/a-fel-oroszag-szegeny-lenne-397766>, illetve: <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/tarsadalmi-felzarkozasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/balog-zoltan-miniszteri-expozeja-a-roma-integracio-evtizede-programrol>)

csoportba bármely életkorban az emberek. (Ebben az esetben is ki kell emelni, hogy mintánk korlátos, vagyis kisebb eséllyel kerültek be az idősek, hiszen őrájuk kevésbé gondol célcsoportként egy helyi projekt. Definíció szerint is már nem a gazdaságilag aktív korúak közé tartoznak, ugyanakkor a LHH kistérségek településein nagy valószínűséggel ők is hasonló életkörülményekkel küzdenek – magyarul mélyszegények.)

14. tábla: A válaszadók száma és megoszlása korcsoportok szerint

	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
30 év alatti	318	24
31-40 év	507	38,3
41-50 év	309	23,4
51-60 év	138	10,4
60 év felett	51	3,9
Összesen	1323	100

A háztartások átlagos nagysága 4,3 fő, a cigány családok átlagosan egy fővel népesebbek, mint a nem cigány háztartások. A gyerekek magasabb száma általában is jellemző a mélyszegénységben élőkre, a nem cigány családok is eggyel több háztartástaggal bírnak, mint az országos átlag (2,87⁹). Az átlagos háztartásnagyságnál talán többet mond, hogy a háztartások egynegyede (25,3%) hat vagy annál több főből áll, tíz százaléka viszont egyfős háztartás.

15. tábla: Háztartástagok átlagos száma etnikai hovatartozás szerint

Háztartás	Háztartástagok átlagos száma
Nem cigány/roma	3.86
Cigány/roma	4.75
Összesen	4,3

16. tábla: Háztartástagok száma

Háztartástagok száma	Háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
1	139	10.4
2	153	11.5
3	183	13.7
4	264	19.8
5	257	19.3
6	164	12.3
7	78	5.8

⁹ KSH, 2011-es Népszámlálás adatai

8	49	3.7
9	30	2.2
10	5	0.4
11	5	0.4
12	7	0.5
Összesen	1334	100
Átlag	4,28 fő	

Válaszadóink közel fele él házasságban, a házas- illetve élettárs nélkül élők aránya 23,4%. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy ezek az emberek egyedül élnének: gyerekekkel, egyéb családtagokkal laknak együtt. Az egyszemélyes háztartások alacsony számát (10%) a lakhatási depriváció is okozhatja. Egyrészt a szűkös lakhatási lehetőségek, másrészt az egyedül élés magas költsége sokkal inkább arra ösztönzi az embereket, hogy a szűkebb-tágabb család közös fedél alatt éljen. Mindez azt is jelenti, hogy a nukleáris családmódot a több generáció szorosabb-lazább együttélése váltja fel, illetve a nagycsaládi kapcsolatok jelenthetik végső esetben a lakhatási megoldást is.

17. tábla: Háztartásnagyság háztartástípusok szerint

Háztartás típusa	Válaszadó személyek		Átlagos háztartásnagyság (fő)
	száma (fő)	megoszlása (%)	
házas, háztárssal él	662	49,9	4,71
nőtlen, hajadon, élettárssal él	226	17	4,62
nőtlen, hajadon, nincsen élettársa	175	13,2	3,16
elvált, nincs élettársa	104	7,8	3,49
elvált, de együtt él korábbi háztársával	69	5,2	2,9
elvált, élettárssal él	33	2,5	4,12
házas, de külön élnek, nincsen élettársa	29	2,2	3,83
házas élettárssal él	25	1,9	5,32
özvegy, nincs élettársa	3	0,2	5,33
Összesen	1326	100	4,28

18. tábla: Háztartások generációk szerint

Háztartás típusa	Háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
Szülő(k), kiskorú gyerekekkel	931	69,8
Felnőtt, felmenő szülő(k)kel	30	2,2

Három generáció együtt	92	6,9
Egy generáció	281	21,1
Összesen	1334	100

Az iskolai végzettségeket vizsgálva igen jelentős különbségeket találunk az etnikai választóvonal mentén: míg a nem cigány felnőttek 40%-a (férfiak), illetve 50%-a (nők) rendelkezik legfeljebb általános iskolai végzettséggel, addig ugyanez az arány a cigány válaszadók között 75%. Az iskoláztatási hátrányok természetesen a magasabb végzettségűeknél is jelentkeznek: a cigány felnőttek feleakkora arányban végeztek el szakmunkásképző iskolát, mint a szintén mélyszegénységben élő nem cigányok.

19. tábla: A 18 éven felüliek iskolai végzettsége nemek és származás szerint, %

Iskolai végzettség	Férfi		Nő	
	Nem cigány/roma	Cigány/roma	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Jelenleg általános iskolába jár	1.0	1.0	0.4	1.0
Kevesebb, mint 8 általános	5.2	14.1	6.1	16.4
8 általános	36.7	59.1	44.7	58.4
8 általános és OKJ	2.5	2.0	3.0	3.1
Szaktanácsképző, szakképzés érettségi nélkül	39.3	18.7	28.1	14.6
Szakközépiskolai érettségi, szakképzést követő érettségi	7.0	3.2	6.8	3.2
Gimnáziumi érettségi	4.4	1.3	6.2	1.9
Érettségi és továbbképzés	1.9	0.3	2.4	0.5
Főiskola, egyetem	1.7	0.1	2.0	0.5
Összesen	100	100	100	100

A cigányok iskolai hátrányai arányaiban nem csökkennek akkor sem, ha a fiatalabb korosztályt nézzük: a 30 év alatti cigányok 60%-a maximum a 8 általánost végezte el, szemben a nem cigányok 35-42%-val. A cigány fiatalok egyötöde rendelkezik szakmával, ez az arány a nem cigány férfiak között 32%, a nem cigány nők között 24%. Vagyis azt mondhatjuk, hogy ugyan a fiatalabb korosztály esetében csökken az iskolázottsági hátrány, ez azonban még mindig igen magas. Főleg, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az adott korosztály 10%-a nem rendelkezik befejezett alapfokú végzettséggel sem! Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a fiatalabb kohorszokat tekintve egyre kisebbé válik a nemek közötti iskolázottsági különbség, ez vonatkozik a romákra és a nem romákra egyaránt.

20. tábla: A 18 és 30 év közötti felnőttek legmagasabb iskolai végzettsége nemek és származás szerint, %

Iskolai végzettség	Férfi		Nő	
	nem cigány/roma	cigány/roma	nem cigány/roma	cigány/roma
jelenleg általános iskolába jár	3,5	2,6	1,2	2,1
kevesebb, mint 8 általános	3	11,6	3,3	9,4
8 általános	31,7	55,4	39,1	55,6
szakmunkásképző, szakképzés érettségi nélkül	31,7	22,3	24,3	20,8
szakközépiskolai érettségi, szakképzést követő érettségi	10,1	4,7	10,7	4,2
gimnáziumi érettségi	9	1,7	11,9	2,8
8 általános és OKJ	3	1,3	2,1	2,1
érettségi és továbbképzés	3,5	0	4,1	1,4
főiskola, egyetem	3,5	0,4	2,9	1
Összesen	100	100	100	100
Elemzszám (fő)	203	238	251	293

Az alapvető demográfiai és iskolázottsági adatok egy év alatt értelemszerűen nem változhattak jelentősen. Ugyanakkor a válaszadók háztartásainak közel egyötödében volt valamilyen változás a háztartás összetételét illetően, e tekintetben a cigány háztartások valamivel dinamikusabbnak tűnnek.

21. tábla: Volt-e valamilyen változás a háztartás összetételében az elmúlt 1 évben? (2013)

	Nem cigány		Cigány		Összesen	
	N	%	N	%	N	%
Nem	491	85,5	293	76,5	784	81,9
Igen	83	14,5	90	23,5	173	18,1
Ebből:						
Beköltözés, születés	38	6,6	53	13,8	91	9,5
Kiköltözés, halálozás	47	8,2	35	9,1	82	8,6
Összesen	574	100	383	100	957	100

3. Foglalkoztatás

A 18 év feletti mélyszegénységben élők 40%-a tekinthető gazdaságilag aktívnak, vagyis kapcsolódik valamilyen módon a munkaerőpiachoz. Igaz, ennek a csoportnak a fele közmunkásként jutott munkalehetőséghez (19,8%), a teljes munkaidős alkalmazottak aránya mindösszesen 14,3%. A felnőtt korú mélyszegények egynegyede munkanélküli, 13,4%-a pedig GYES-en, GYED-en van. Az etnikai hovatartozást is vizsgálva azt látjuk, hogy a romák között jelentősen alacsonyabb a foglalkoztatottak, illetve a nyugdíjellátásban részesülők aránya, viszont magasabb az anyasági ellátásban részesülők hányada.

22. tábla: 18 év feletti munkaeerőpiaci státusza, 2012

Munkaeerőpiaci státusz	Válaszadók*		Nem cigány/ roma (%)	Cigány/ roma (%)
	száma (fő)	megoszlása (%)		
Még nem dolgozik, iskolás	107	3,4	3.9	2.9
Teljes munkaidős alkalmazott	452	14,3	17.3	11.3
Részmunkaidős alkalmazott	55	1,7	1.9	1.6
Önálló vállalkozó	18	0,6	0.8	0.3
Alkalmi munkát végez	134	4,3	3.5	5.0
Munkanélküli	794	25,2	22.2	28.3
Közmunkás, közhasznú-, közcélú munkás	623	19,8	19.4	20.1
Nyugdíjas (öregségi, rokkant, özvegyi, korhatár előtti)	302	9,6	11.9	7.1
Fogyatékkal élő, tartósan beteg	35	1,1	1.1	1.2
Gyeden, Gyesen, Gyeten van	428	13,6	11.3	16.0
Háztartásbeli, családja látja el	45	1,4	1.0	1.9
Tanuló, továbbképzésen, átképzésen vesz részt	49	1,6	2.0	1.1
Ápolási díjon van	44	1,4	1.3	1.5
Egyéb okból nem dolgozik	59	1,9	2.1	1.7
Nem tudja, nincs válasz	7	0,2	0.4	0.1
Összesen	3152	100	100	100

* Minden, az felmért háztartásokban élő 18 év feletti háztartástag

A korábbiakban volt már szó arról, hogy a vizsgált időszakban több célzott program is megindult az érintett kistérségekben, köztük foglalkoztatás szempontjából a legnagyobb hatással a Start Munkaprogram volt. Alapvetően ugyanis ennek köszönhető, hogy az elmúlt egy évben közel 16%-al, 55,7%-ra nőtt azon háztartások aránya, amelyek munkaerőpiaci szempontból aktívnek nevezhetőek, vagyis legalább egy háztartástag rendelkezik valamilyen munkával, legyen az akár elsődleges munkaerőpiaci foglalkoztatás, akár közmunka. Az elsődleges munkaerőpiaci lehetőségek nem változtak érdemben, vagyis a mért pozitív elmozdulás a

közmunkaprogramoknak köszönhetőek. Azt is mondhatjuk, hogy a közmunkaprogramok eredményeként a cigány és nem cigány háztartások közötti ilyen jellegű különbségek némileg nivellálódtak. (Jelen kutatásunknak nem volt tárgya, hogy a közmunkaprogramok fenntarthatóságát, illetve tranzitmunka jellegét, vagy ennek hiányát vizsgálja.)

23. tábla: Munkaerőpaci kötődés (Foglalkoztatotti közfoglalkoztatotti státuszok is beleszámolva, 2013)

	Nem cigány	Cigány	Összesen
Nincs	42.8%	46.6%	44.3%
Van	57.2%	53.4%	55.7%

24. tábla: Háztartások munkaintenzitása etnikai származás szerint

	Első adatfelvétel (2012)		Második adatfelvétel (2013)	
	nem cigány/roma	cigány/roma	nem cigány/roma	cigány/roma
Nincs foglalkoztatott	66,2	76,1	66,7	71,6
Van foglalkoztatott	33,8	23,9	33,3	28,4
Összesen	100	100	100	100

25. tábla: Háztartások tagjai munkaerőpiaci státusz szerint (2013)

		Etnikai csoport	
		Nem cigány	cigány
Teljesállású foglalkoztatottak száma	0	66.7%	71.6%
	1	24.1%	23.7%
	2	7.6%	2.6%
	3	1.4%	1.6%
	4	0.2%	0.3%
	7	0.0%	0.3%
Részidős foglalkoztatottak száma	0	94.9%	97.1%
	1	5.1%	2.6%
	2	0.0%	0.3%
Alkalmi munkákból élők száma	0	93.2%	91.9%
	1	5.3%	7.3%
	2	1.5%	0.3%
	3	0.0%	0.5%
Munkanélküliek száma	0	66.9%	56.5%
	1	25.0%	28.4%
	2	6.3%	10.2%
	3	1.4%	4.4%

	4	0.5%	0.3%
	6	0.0%	0.3%
Közfoglalkoztatottak száma	0	57.2%	60.9%
	1	30.4%	29.2%
	2	10.0%	8.9%
	3	1.9%	1.0%
	4	0.3%	0.0%
	5	0.2%	0.0%
Nyugdíjasok száma	0	80.1%	82.3%
	1	15.3%	14.1%
	2	4.4%	3.6%
	3	0.2%	0.0%
GYES/GYED-en lévők száma	0	75.2%	62.2%
	1	23.9%	35.7%
	2	0.8%	2.1%
Házastársbeliek száma	0	97.8%	97.1%
	1	2.2%	2.6%
	3	0.0%	0.3%
Tanulók száma	0	86.4%	81.2%
	1	6.8%	8.6%
	2	3.4%	5.2%
	3	2.4%	2.6%
	4	1.0%	1.0%
	5	0.0%	0.8%
	6	0.0%	0.5%

A munkaerőpiaci részvétel leginkább egy komoly fluktuációval írható le, ahol a relatíve alacsonyan fizetett, alacsony képzettséggel rendelkező munkaerőt is alkalmazni tudó multinacionális cégek, illetve az alkalmi, de rendszeresen ismétlődő mezőgazdasági jellegű segédmunkák jelentenek munkalehetőséget, majd ezeket a munkanélküliség hosszabb-rövidebb időszakai, illetve a közmunkaprogramokban való részvétel váltja fel. Válaszadóink legtöbbszörének (41,8%) az utolsó munkahelye az önkormányzatok által bonyolított közmunka volt, egytizedük dolgozott valamilyen cégnél, vállalkozásnál, 6 százalékuk alapvetően mezőgazdasági alkalmi munkákból jutott jövedelemhez. A legstabilabb munkaviszonyok ugyanakkor a vállalkozásokhoz kötődtek, a multinacionális cégek jellemzően 12 hónapig, a kisebb vállalkozások átlagosan 2 évig foglalkoztatták az embereket.

Az elsődleges munkaerőpiaci munkaviszony nem csak a jövedelem tekintetében számít előnynek, hanem egyfajta jövőbe vetett bizalmat is ad az embereknek: a teljes

állású alkalmazottak fele nem tartja valószínűnek, hogy a közeljövőben elveszti állását, míg a munkanélküliek 60%-a azt nem tartja reálisnak, hogy a következő fél évben munkát talál. Vagyis az aktuális munkaerőpiaci pozíciókat a résztvevők állandósuló helyzetnek érzik és kevésbé ideiglenes állapotnak. A munkanélküliek 60%-a az elmúlt 4 hétben aktívan keresett munkát. Elképzelhető, hogy ennek sikertelensége is a beletörődést erősíti.

A munkavállalás nehézségeit szinte mindenki túlnyomórészt külső okokkal magyarázta, a munkahelyek hiánya, illetve a magas, és a munkáltató által nem fizetett utazási költségek szerepeltek az első helyen. A szubjektív okok között a megfelelő iskolai végzettség hiányát jelölték a leghangsúlyosabbnak (3,4-es átlag az ötös skálán). Minden egyéb, az egyéni képességeket, élethelyzeteket jellemző állítás jóval az átlag alatti értéket kapott, vagyis válaszadóink szerint nem ezeken múlik a sikeres munkavállalás. Érdeemes megjegyezni, hogy a munkavállalási lehetőségekkel kapcsolatos vélemények, attitűdök annak ellenére nem változtak egy év alatt, hogy a közmunkaprogramok eredményeként a korábbiaknál jóval többen jutottak – igaz alapvetően másodlagos munkaerőpiaci – munkalehetőséghez. Ezeket véleményeket nem befolyásolta sem a válaszadók etnikai hovatartozása, sem pedig az, hogy éppen részt vettek-e helyi projektekben vagy sem. Vagyis a munkaerőpiaci lehetőségek negatív megítélését nem sikerült megváltoztatni. (Igaz ugyan, hogy a TÁMOP 5.1.3-as projekteknek nem volt sem része, sem feladata a foglalkoztatás, de több projekt esetében is szerepelt a tevékenységek között álláskereséssel is kapcsolatos tréning, egyéb kapcsolódó kompetenciafejlesztés. Ezek hatását statisztikai módszerekkel nem tudtuk kimutatni.)

26. tábla. Ön szerint miért nehéz a környéken munkát vállalni?
(*átlagok, ahol 1 – egyáltalán nem jellemző, 5 – nagyon jellemző*)

	Első körös adatfelvétel - 2012	Második körös adatfelvétel - 2013			
		Résztevő		Kontroll	
		Nem cigány	Cigány	Nem cigány	Cigány
Nincs munkalehetőség a településünkön, környéken	4,6	4,5	4,5	4,5	4,6
Csak messze van munkalehetőség, és én nem tudok oda utazni	4,2	4,3	4,2	4,2	4,2
Túl sok lenne az útiköltség, nem téríti meg senki	3,4	3,2	3,6	3,3	3,6
Nincs hozzá megfelelő iskolai végzettségem	3,4	3,1	3,7	2,9	3,7
Túl alacsony fizetést ajánlanak, és olyan kevés pénzért nem éri megdolgozni	2,9	2,7	2,9	2,6	2,9
Családi helyzetem, gondjaim miatt nem tudok munkát vállalni	2,2	2,0	2,0	2,0	2,2
Nehezen találok munkát a származásom miatt	2,2	1,5	2,6	1,6	2,8
Nem tudom, hogyan keressek munkát	2,0	1,6	1,9	1,8	2,2

Rossz az egészségi állapotom, nem tudok dolgozni	1,9	1,8	1,9	1,9	2,1
Nehezen tanulok meg új munkafeladatokat	1,6	1,5	1,6	1,7	2,0

Az iskolai végzettség hiánya megmutatkozik abban is, hogy a mélyszegénységben élők 60%-a, saját bevallása szerint nem ért semmilyen szakmához, ugyanakkor 15 százalékuk legalább két olyan szakmát is fel tudott sorolni, amiben munkát tudna vállalni, de erről nincs hivatalos papírja.

Meglehetősen alacsony, 24% volt 2012-ben azoknak az aránya, akik már részt vettek valamilyen OKJ tanfolyamon. Ezt az arányt nem tudjuk viszonyítani országos adatokhoz, ugyanakkor evidensnek gondoljuk, hogy a szakképzettséggel nem rendelkező, az iskolarendszert szakma nélkül elhagyó felnőttek számára az OKJ képzési rendszer kellene, hogy kínáljon, biztosítson továbbtanulási lehetőséget. Az, hogy a mélyszegénységben élők közel negyede jut csak el ezekre a képzésekre, két dolgot jelenthet: vagy a fenti számnál sokkal többen vettek részt ilyen tanfolyamokon, és ők sikerrel ki is tudtak kerülni a mélyszegény élethelyzetből, vagy ezek a tanfolyamok eleve nem ezt a társadalmi csoportot célozzák, az iskolarendszeren kívüli felnőttoktatás, mint munkaerőpiaci felzárkóztató szolgáltatás, nem igazán áll nyitva számukra. Ez különösen sajnálatos a roma – nem roma viszonylatban vizsgálva: a romák átlagosan 10 százalékkal kevesebben vettek részt szakmaszerzést biztosító képzéseken, mint a nem romák. Amennyiben mindezt a fentebb látott nagyon alacsony iskolai végzettségekhez is viszonyítjuk, akkor hangsúlyosan jelenik meg az iskoláztatási, szakmaszerzési felzárkóztatás hiánya.

Mindezen az elmúlt évben futó projektek is csak nagyon enyhén tudtak javítani, az összes megkérdezett 8%-a, 71 fő mondta azt, hogy az elmúlt 12 hónapban lehetősége volt OKJ tanfolyamon résztvenni, és ennek eredményeként szakmát szerezni.

Akár a meglevő munkalehetőségek mellett, akár azok helyett, a mélyszegénységben élők közel fele (46,6%) szokott alkalmi munkákat vállalni, a cigányok sokkal nagyobb arányban (53,2%). Jellemzően mezőgazdasággal kapcsolatos, magas élők munkáigényű feladatokról van szó (kerti munka, gyümölcsösben végezhető különböző munkák), illetve takarítás, erdészeti munka és építőipari lehetőségek szerepelnek a leggyakrabban említett alkalmi munkák között. A közmunka programok expanziója az alkalmi munkák részleges visszaszorulását is eredményezte, hiszen a közmunkavállalók már nem rendelkeztek munkaidejükkel olyan szabadon, mint korábban. 2013-ban válaszadóink 43%-a mondta azt, hogy szokott alkalmi munkákat vállalni, és ugyan a romák még mindig 10%-al nagyobb arányban, de ők is már „csak” 49%-nyian.

2012-ben azt tapasztaltuk, hogy az alkalmi munkák egyre inkább alapvető bevételi forrássá váltak a háztartások számára, ugyanis a családok több, mint kétharmadában (70,9%) nem volt foglalkoztatott, hivatalos és rendszeres munkabérral rendelkező

személy. Ez az arány a roma háztartások között 76% volt a nem roma háztartások 66%-ával szemben. A rendszeres munkajövedelem hiánya önmagában is szegénységi veszélyforrás, de különösen az, amennyiben gyermekes háztartásokról van szó. 2012-ben a nem roma háztartások 38%-ában nem volt foglalkoztatott, de volt 14 év alatti gyerek, ugyanez az arány a roma háztartások között 61,7%, ami 1,6-szor nagyobb szegénységi rizikófaktort jelentett. Ezek az arányok 2013-ban jelentős javulást mutattak, a gyerekes nem roma háztartások 24%-ban nem volt kereső, ugyanez az arány a roma háztartások esetében 32% volt, vagyis a korábbi évi arány felére csökkent.

27. tábla: Gyerekes háztartások munkaintenzitása etnikai származás szerint (adott évi felvételek etnikai csoportokon belüli megoszlása, total%)

		Nem cigány/roma		Cigány/roma	
		Nincs foglalkoztatott	Van foglalkoztatott	Nincs foglalkoztatott	Van foglalkoztatott
Első körös adatfelvétel – 2012	Nincs 14 év alatti gyerek	28,2	10,9	14,4	5,8
	Van 14 év alatti gyerek	38	22,9	61,7	18,1
Második körös adatfelvétel - 2013	Nincs 14 év alatti gyerek	18,7	21,2	14,1	13,5
	Van 14 év alatti gyerek	24,1	36	32,6	39,8

28. tábla: Utolsó munkahely (leggyakrabban említett válaszok) 2012

	Elemszám	Arány (%)	Munkaviszony hossza (hó)*
Közmunka	691	41.8%	4
Vállalkozásnál alkalmazott (cég, bt, kft)	193	11.7%	24
Alkalmi munka, segédmunka, mezőgazdasági munka	104	6.3%	11,5
Multinacionális vállalatok (Flextronik, Elcotech, BOSCH, Jabil, McDonalds, Samsung, Tesco)	65	3.9%	12

*medián értékek

29. tábla: Mennyire tartja valószínűnek, hogy a következő 6 hónap során elveszíti a munkáját?

	Első körös adatfelvétel - 2012		Második körös adatfelvétel - 2013
	teljes munkaidős alkalmazott (N=117 fő)	részmunkaidős alkalmazott (N=22 fő)	Munkaerőpiachoz kötődő (N=538 fő)
Nagyon valószínű	12,8%	13,6%	13,8%
Eléggé valószínű	7,7%	13,6%	9,9%
Nem eldönthető	26,5%	27,3%	23,4%

Valószínűleg nem	29,1%	27,3%	21,6%
Szinte biztosan nem	21,4%	9,1%	28,4%
Nem tudja/nincs válasz	2,6%	9,1%	3,0%
Összesen	100%	100%	100%

30. tábla: Keresett-e aktívan munkát az elmúlt 4 hétben? 2012

	Elemszám (teljes)	Igen válaszok aránya (%)
Munkanélküli	333	62,8%
Közmunkás, közhasznú-, közcélú munkás	294	30,6%
Háztartásbeli, családja látja el	275	31,8%
Egyéb okból nem dolgozik	23	46,2%

31. tábla: Van-e olyan szakma, amihez ért, amiben el tudna helyezkedni, de nincs róla papírja? - 2012

	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nincs	753	59,2
Van	520	40,8
Összesen	1273	100
2 szakma	192	15,1
3 szakma	65	5,1

32. tábla: Részt vett-e OKJ tanfolyamon? - 2012

Korcsoport szerint	OKJ tanfolyamon	
	nem vett részt (%)	részt vett (%)
30 év alatti	75,5	24,5
31-40 év	73,2	26,8
41-50 év	74,8	25,2
51-60 év	81,9	18,1
60 év felett	88,2	11,8
Etnikai hovatartozás szerint		
Nem cigány	69,9	30,1
Cigány	81,7	18,3
Nemek szerint		
férfi	73,7	26,3
nő	76,2	23,8
Összesen	75,6	24,4

33. tábla: Elvégzett OKJ szakmák és elhelyezkedési lehetőségek - 2012

Szakma	Elvégezte (N=324 fő)	Dolgozott a szakmában*
Bolti eladó	17,9%	50,0%
Gépkezelő	8,3%	55,6%
Számítástechnika	7,4%	37,5%
Mezőgazdaság	7,1%	47,8%
Varrás	6,5%	61,9%
Biztonsági őr	5,9%	42,1%
Kertész	5,9%	36,8%
Adminisztráció	5,6%	38,9%
Szociális gondozó	4,6%	46,7%
Dada	4,0%	61,5%

*az adott képzést elvégzők közül

34. tábla: Szokott alkalmi munkák vállalni? (Igen válaszok aránya (%))

Etnikai származás	Első körös adatfelvétel - 2012	Második körös adatfelvétel - 2013
Nem cigány/roma	40,4 %	39,6%
Cigány/roma	53,2 %	49,1%
Teljes minta	46,6 %	43,4%

35. tábla: Alkalmi munkák típusa az alkalmi munkát vállalók arányában

Alkalmi munka típusa	Alkalmi munkát vállalók	
	száma (fő)	aránya (%)
Ásás, kerti munka, mezőgazdasági munka	343	45.1
Gyümölcszedés, gyümölcsösben munka	120	15.8
Takarítás	54	7.1
Erdészeti munka	49	6.4
Építőipar	41	5.4
Segédmunka	39	5.1
Vadgyümölcs, gomba gyűjtés	29	3.8
Házkörüli munkák	20	2.6
Kereskedelem, felszolgálás	12	1.6

4. Lakhatási körülmények

A településen belüli lakhatási szegregációról objektív adatokkal nem rendelkezünk, települési szinten nem mértük fel a szegregátumok meglétét. Ugyanakkor válaszadóinkat arra kértük, hogy minősítsék saját, szűkebb lakókörnyezetüket. Egyharmaduk, saját besorolásuk szerint olyan településrészen él, amit döntő többségben szegény családok laknak, egyötödük minősítette szűkebb szomszédságát átlagosnak. A lakhatási körülményeket alapvetően határozza meg a származás: válaszadóink közel fele lakik többségben vagy teljesen cigány szomszédok között. A cigány válaszadók 70%-a lakik szegregált körülmények között, ami ugyan a lakókörnyezet szubjektív besorolásán alapul, de mindenképp egyfajta elkülönülésre utal. Mindezt megerősíti az is, hogy a cigány válaszadók 42%-a tartja saját környékét szegénynek, szemben a nem cigányok 23%-ával.

36. tábla: Háztartások száma és aránya a lakókörnyezet jellemzője szerint - 2012

Lakókörnyezet jellemzője	Válaszó háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
Az utcában, környező utcákban főként átlagos családok laknak	267	20,1
Az utcában, környező utcákban szegényebb és átlagos családok vegyesen laknak	620	46,8
Az utcában, környező utcákban főként szegény családok laknak	426	32,1
Nincs másik lakóház a környéken	13	1
Összesen	1326	100

37. tábla: Háztartások száma és aránya a lakókörnyezet szegregáltsága szerint - 2012

Lakókörnyezet jellemzője	Válaszó háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
Mindenki (vagy majdnem mindenki) cigány/ roma a környezetemben	115	8,8
Többségében cigányok/romák élnek a környezetemben	528	40,2
Főleg nem cigányok/romák élnek a környezetemben	483	36,8
Nem élnek cigányok/romák a környezetemben	188	14,3
Összesen	1314	100

A válaszadók lakóházainak közel fele 1945 előtt épült parasztház, mintegy negyede pedig Cs-ház¹⁰. Közel ekkora az aránya az ún. „szocpolos” házaknak is – ez alatt az 1990 után, alapvetően szociálpolitikai támogatásokkal épített házakat értik lakóik. (Utóbbi több helyen az alacsony minőségű kivitelezés szinonimájaként is szerepel, mivel önerő híján, a kizárólag „szocpolból” megépített házak eleve olcsó anyagokat tartalmaznak, és a kivitelezést is a pénzügyi keret szűkössége határozta meg.) Mindez azért is érdekes, mert ez egyszerismind azt is jelenti, hogy a mélyszegénységben élők által lakott lakásállomány 66%-a minimum 50 éves, szigeteléssel, vízellátással eredetileg nem rendelkezik; az „újjonnan” épített házak viszont többnyire gyenge minőségűek, szintén alacsony komfortfokozatúak. A teljes lakásállomány 70%-a nem rendelkezik semmilyen szigeteléssel.

A legtöbben (71,5%) fatüzeléses kályhával fűtenek, de a válaszadók közel tizede kályhával sem rendelkezik, mindösszesen sparhelttel tudják télen felfűteni a konyhát, illetve a konyha melletti szobát.

Az ingatlanok 83%-a a lakók tulajdonában van, ugyanakkor a válaszadók közel egytizede szívességi lakóként használja az adott ingatlant.

A települések közműellátottsága kiépített, a víz és a villany szinte minden utcában elérhető. Ugyanez a közművesítettség ugyanakkor nem mondható el az ingatlanokról. A házak egyötödében nincs víz és fürdőszoba, kétharmaduk nincs szennyvízhálózatra kötve, a vezetékes gáz pedig csak az épületek egynegyedébe van bekötve.

Az ingatlanok állapotával kapcsolatosan lakóik ambivalensek. Egyrészt nagyon sokan említik az épületek rossz állapotát, hibáit, de viszonylag kevesen gondolják azt, hogy emiatt a házuk lakhatásra alkalmatlan vagy kimondottan rossz állapotú lenne. Mindez megítélésünk szerint leginkább azt jelzi, hogy környezetük átlagos ingatlanjai is hasonló állapotúak, vagyis egy idő után az alacsony komfortfokozatú, rosszul fűthető, nem szigetelt épületek válnak a természetessé, a relatíve elfogadott normává. A lakásállomány tekintetében a mélyszegénységben élők csoportján belül is van egy települési lejtő, amelynek egyik pólusát a nem cigányok által lakott részek jelentik, míg a másik végpontját a cigánytelepek. Jellemzően rosszabb állapotúnak tartják házaikat a cigányok, de a túlnyomó többség még az ő esetükben is elfogadhatónak, karban tartottnak gondolja ingatlanját. Mindez szintén a lakhatási depriváció relatív elfogadottságát jelzi.

38. tábla: Az épületek típusai

Épület típusa	Épületek	
	száma (db)	megoszlása (%)
Parasztház	564	44,1
CS-ház	285	22,3

¹⁰ Cs-ház: csökkentett komfortfokozatú ház, tipikusan a '60-as '70-es évek cigánytelep felszámolási időszakában épített ingatlanok

szocpolos ház	243	19
Egyéb	187	14,6
Összesen	1279	100

39. tábla: Lakások jogcím szerinti megoszlás

Jogcím típusa	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Tulajdonos	82.9	82.9	83.0
Bérlík a lakást magánszemélytől	5.0	5.1	4.9
Bérlík a lakást önkormányzattól	1.3	1.5	1.1
Szívességi lakó, lakbért nem fizető	9.7	9.4	10.1
Jogcím nélküli lakó (önkéntes)	0.8	1.0	0.6
Szükséglakás	0.2	0.1	0.2
Összesen	100	100	100

40. tábla: Az épületek infrastrukturális ellátottság szerinti megoszlása

Közmű típusa	Nincs
Fürdőszoba	19.5
Vezetékes villany	2.9
Vezetékes víz	18.1
Vezetékes gáz	73.7
Csatornahálózatra bekötve	66.8

41. tábla: Az épületek hibái a lakóik szerint

Probléma jellege	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Beázik a tető	36,1	31,0	43,0
Nedvesek a falak	46,9	39,9	56,1
Rosszak a nyílászárók	60,6	52,1	70,6
Túl sötét a lakás	21,9	18,5	26,8
Roszs a ház statikai állapota	45,3	40,3	53,2

42. tábla: Az ingatlanok állapotának szubjektív besorolása

Ingatlan állapota	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Lakhatásra nem alkalmas	0,6%	0,4%	0,8%
Roszs állapotú	12,8%	9,8%	16,0%
Elfogadható	61,7%	58,0%	65,6%
Jól karbantartott	25,0%	31,7%	17,6%
Összesen	100	100	100

43. tábla: Az ingatlanok állapota a lakóhelyi szegregáció mértéke szerint

Ingatlan állapota	Mindenki (vagy majdnem mindenki) cigány/ roma a környezetemben	Többségében cigányok/romák élnek a környezetemben	Főleg nem cigányok/romák élnek a környezetemben	Nem élnek cigányok/romák a környezetemben
Lakhatásra nem alkalmas	0,9	0,4	0,8	0,5
Rossz állapotú	16,5	16,7	10,0	7,0
Elfogadható	66,1	66,7	58,3	52,2
Jól karbantartott	16,5	16,3	30,9	40,3
Összesen	100	100	100	100

Adatfelvételünk során az ingatlanokkal kapcsolatos hitelekre is rákérdeztünk. A mélyszegénységben élő háztartások 22%-a rendelkezik ingatlan fedezetű kölcsönrel, ennek átlagos összege 2,3 millió Ft. A hitellel rendelkező háztartások kétharmada szembesült már azzal, hogy egy ideig nem tudta fizetni a törlesztő részleteket és emiatt elmaradásuk volt. Ezen háztartások ötöde számára a hitel törlesztése olyannyira megoldhatatlan feladattá vált, hogy az ingatlant a már árverezésre is bocsájtották. A fizetési elmaradások ugyan a nem roma háztartások esetében is igen magasak, a roma háztartásokat nézve azonban ijesztően nagyoknak tűnik ez az arány, az ingatlanalapú jelzáloghitellel rendelkezők csaknem 80%-a szembesült már ezzel a problémával. Összességében azt mondhatjuk, hogy a mélyszegénységben élő háztartások 3%-a került már olyan helyzetbe, hogy megoldhatatlannak tűnő hiteltörlesztési kötelezettségeik miatt árverezésre került ingatlanuk.

44. tábla: Terhelve van-e az ingatlan?

	Nem cigány	Cigány
Igen válaszok aránya	23,9%	19,8%
Átlagos kölcsönösszeg	2 374 200 Ft	2 214 825 Ft
Volt fizetési elmaradás (az hitellel rendelkezők százalékában)	61,7%	79,5%
Volt-e árverésre bocsájtva a ház (a fizetési elmaradással rendelkezők százalékában)	19,5%	20,7%
Volt-e árverésre bocsájtva a ház (az összes válaszadó százalékában)	2,9%	3,3%

5. A háztartások bevételei és kiadásai

A háztartások pénzügyei kapcsán a bevételekről egy összesített, háztartás-szintű összeget kérdeztünk a válaszadóktól, a bevételek szerkezetét külön nem vizsgáltuk.¹¹ A kiadásokat illetően ugyanakkor különböző tételek pontos megnevezését kértük. Ezek az összegek így természetesen becsült kiadások, a KSH által végzett kiadási naplózás pontosságához nem hasonlíthatóak. A jelen kutatás ilyen szintű adatok felvételét tette lehetővé, amiből, ha fillérre pontos összegeket nem is kapunk, de arra nézve rendelkezünk adatokkal, hogy nagyságrendileg a kiadások mekkora hányada milyen tételekre megy el.

A háztartások 2012-ben átlagosan havi 115 ezer Ft bevétellel gazdálkodhattak (jelen esetben függetlenül attól, hogy hány fős háztartásról van szó), és átlagosan 121 ezer Ft-ot költöttek. Ugyan a 2013-ban mért adatok némileg eltérnek a korábbiaktól, de ezek a különbségek meglehetősen minimálisak, pár ezer forintot jelentenek, mondhatni, még a mérési hibahatáron belül vannak. Vagyis azt mondhatjuk, hogy ugyan a mélyszegénységben élő háztartások szegénységi kockázata csökkent, hiszen jóval alacsonyabb azon gyerekes háztartások száma, ahol nincs kereső, ugyanakkor ez a háztartások büdzséjében érzékelhető változást nem okozott. Vagyis a közfoglalkoztatás nem jelent automatikusan olyan mértékű bevétel növekedést is, ami jelentősen megváltoztatná a háztartások jövedelmi helyzetét.¹²

A háztartások költségei 2012-ben az átlagos hazai háztartások költségének 79%-t tette ki.¹³ A kiadások mennyisége természetesen alapvetően a bevételektől függ. Annak érdekében, hogy ezt is érzékeltetni tudjuk, a bevételeket a létminimum és a szegénységi küszöb adataihoz hasonlítjuk.

Adataink alapján azt látjuk, hogy a háztartások bevétele (az egyfős háztartásokat leszámítva) minden esetben a szegénységi küszöb alatt van, a szegénységi küszöbtől való leszakadás az eltartott gyerekek számával együtt növekszik. Az általunk mért adatok a roma háztartások esetében (néhány kivétellel) még alacsonyabbak, vagyis a mélyszegénységben élő háztartások a szegénységi küszöböt jelentő bevételeket sem érik el. Ezen a csoporton belül a roma családok helyzete még rosszabb, átlagosan egy főre jutó 10 ezer forinttal kevesebb összegből gazdálkodnak havonta.

---

¹¹ Ezt azért sem tartottuk szükségesnek, mivel hipotézisünk szerint a legtöbb háztartás legfontosabb bevételi forrását a különböző szociális transzferek jelentik, az adott háztartások számára pedig az összbevétel a legfontosabb adat.

¹² A kapott jövedelmi adatok azt is jelezhetik, hogy a némileg magasabb jövedelemmel rendelkező háztartások kerültek ki a mintából a második körös adatfelvételkor, de erről nincsenek adataink.

¹³ A magyar háztartások átlagos költsége 2012-ben 152 096 Ft volt. – Egyenlőtlenség és polarizáció a magyar társadalomban. TÁRKI monitor jelentések 2012. 62.o.

45. tábla: Háztartások bevételei és kiadása etnikai származás szerint

	Első körös adatfelvétel - 2012			Második körös adatfelvétel - 2013		
	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Mennyi volt a háztartás teljes bevétele az előző hónapban? (Ft)	115 433	117 615	113 176	119 232	124 817	111 014
Egy főre jutó bevétel (Ft)*	38 994	44 267	33 545	37 625	42 377	30 640
Háztartás kiadása (Ft)**	121 237	120 833	121 632	125 471	129 414	119 465

* 0,73-as ekvivalencia-szorzóval korrigált fogyasztási egységgel számolva

** a kiadások összesítése után számolt adatok

46. tábla: Különböző szegénységi küszöbök háztartásszerkezet szerint (Ft)¹⁴

Háztartás szerkezete	KSH	TÁRKI	Mélyszegénység adatfelvétel (2012)			Eltérés a szegénységi küszöbtől
	Létminimum	Szegénységi küszöb	Összesen	Nem roma	Roma	
1 felnőtt	88 138	65 534	73 521	77 932	64 425	7 988
1 felnőtt 1 gyerekkel	145 428	85 193	67 465	68 688	66 813	-17 728
1 felnőtt 2 gyerekkel	189 497	104 854	84 022	88 886	78 347	-20 833
1 felnőtt 3 gyerekkel	-	-	91 682	91 988	91 209	-
1 felnőtt 4+ gyerekkel	-	-	144 204	193 942	101 571	-
2 felnőtt	154 242	98 301	90 380	93 639	78 904	-7 921
2 felnőtt 1 gyerek	211 531	117 961	94 515	100 714	86 805	-23 446
2 felnőtt 2 gyerekkel	255 600	137 621	104 147	113 648	94 905	-33 474
2 felnőtt 3 gyerekkel	290 855	157 280	120 955	130 844	112 587	-36 326
2 felnőtt 4+gyerekkel	326 111	176 941	140 067	148 644	136 350	-36 875
3 felnőtt	220 346	131 067	108 226	107 290	110 160	-22 841
3 felnőtt 1 gyerek	277 635	150 727	127 335	125 742	129 868	-23 392
3 felnőtt 2 gyerekkel	321 704	170 388	119 347	128 052	110 308	-51 041
3 felnőtt 3 gyerekkel	356 959	190 048	134 000	134 308	133 556	-56 048
3 felnőtt 4+gyerekkel	392 214	209 708	145 879	140 500	150 941	-63 829

A háztartások kiadásaival kapcsolatban arra kértük a válaszadókat, hogy becsüljék meg az egyes kiadási kategóriákra költött havi összegeket. Vagyis adataink nem a KSH által gyűjtött háztartási napló pontosságúak, arra alkalmasak azonban, hogy a fogyasztási szerkezetről lehessen képünk.

A becsült kiadásokat tekintve a legfontosabb megállapítás, hogy a háztartások több, mint felében a kiadások meghaladják a bevételeket, vagyis a háztartások eleve havi szintű deficitekkel működnek. A legnagyobb arányban (35-38%) élelmiszerre költik el a családok a bevételeiket, a második legnagyobb tételt a lakásfenntartással kapcsolatos kiadások, valamint a hiteltörlesztések jelentik (utóbbi tétel a háztartások 40%-ban fordul elő). A fűtéssel kapcsolatos kiadásokat 5 hónapra osztottuk el, ez a

¹⁴ A táblában szereplő létminimum adatokat a KSH 2010-es létminimum adatai alapján számoltam, mindkét érintett évben 5%-os növekedéssel kalkulálva. A szegénységi küszöb értékei szintén ugyanezen módszerrel lettek számolva, a TÁRKI 2010-es adataiból kiindulva.

fűtési szezonban a teljes kiadási oldal egytizedét jelenti. A kiadásszerkezetet vizsgálva az a legszembeűnőbb, hogy – főleg a téli hónapokban – a háztartások kiadásainak túlnyomó része (80-90%-a) az elemi szintű önfenntartásra megy el – vagyis élelmiszerre, rezsizsámlák fizetésére, tüzelővásárlásra, illetve kölcsöntörlesztésre. Ráadásul a kiadások közel felét a hónap első hetében realizálják, vagyis a hónap hátralevő 3 hete már az egyre szűkösebb beosztásról kell, hogy szóljon. A háztartások kiadásszerkezete sem változott érdemben egy év alatt – a mért különbségek nagyon alacsonyak, ráadásul a válaszadók által becsült értékekről van szó, nem naplózott kiadásokról. Amit viszont elmondhatunk, hogy ezen kiadásszerkezet – vagyis hogy a élelmiszer és az alapszintű fenntartás jelenti a kiadások túlnyomó részét, ráadásul a hónap első hetében kifizetve – egy állandósulni látszó pénzügyi helyzethez való stabil alkalmazkodás eredménye.

47. tábla: A háztartások egyes kiadási tételai az összes kiadás %-ban

Körülbelül mennyit költöttek	Első adatfelvétel - 2012	Második adatfelvétel - 2013	
		Nem cigány	Cigány
Élelmiszerre?	37%	34,9%	38,5%
Dohányra itálra?	8%	5,0%	6,5%
Gyógyszerre, orvosra?	8%	4,1%	4,0%
Ruhára?	9%	6,3%	8,4%
Benzinre, útiköltségre?	5%	3,3%	2,1%
TV, internet, mobil?	6%	4,6%	3,7%
Hitel, -kölcsöntörlesztésre?	20%	8,4%	5,9%
Lakásfenntartásra?	21%	16,4%	15,4%
Fűtésre?*	11%	15,3%	14,2%
Egyéb kiadásra?	7%	1,8%	1,4%
Összesen a hónap első hetében?	48%	42,9%	44,0%

* a fűtési szezon teljes költsége 5 hónapra elosztva

Megfelelő szintű bevételekkel a háztartások 36%-a rendelkezett 2012-ben, értve ez alatt azt, hogy abban az évben nem kellett kölcsön kérniük egyetlen hónap végén sem. Ez az arány 2013-ra 15%-ra csökkent, vagyis a mélyszegénységben élő családok 85%-a a tavalyi évben legalább egy alkalommal kölcsön kellett kérjen a hó végén. Ezzel párhuzamosan megnőtt azon családok aránya is, akik minden egyes hónapban kölcsönre szorultak (33%-ról 38%-ra), és a szükséges havi kölcsön is 10 ezer Ft-ról 15 700 Ft-ra emelkedett. Mindez azt jelenti, hogy a foglalkoztatási helyzet változása (vagyis, hogy sokkal többen tudtak közmunkaprogramokba elhelyezkedni) maximum lassítani tudta az amúgy is mélyszegénységben élők további jövedelmi deprivációját, ahhoz, hogy a háztartások meg tudjanak élni, egyre nagyobb arányban szorulnak rá egy nagyobb havi kölcsönökre.

48. tábla: Hány olyan hónap volt tavaly, amikor hó végén kölcsön kellett kérniük?

Hónapok száma	Első adatfelvétel - 2012	Második adatfelvétel - 2013
nem volt	36,5	15,1
1	2,9	4,1
2	9,8	7,8
3	7,4	8,2
4	6,6	7,2
5	5,7	6,2
6	5,1	6,8
7	0,6	1
8	1,7	0,9
9	0,2	0,7
10	3,1	2,2
11	0,7	1,2
12	33,9	38,4
Átlagosan:	10 000 Ft	15 700 Ft

A háztartások pénzügyi helyzetét etnikai szempontok szerint is vizsgálva ismét a cigány háztartások leszakadása figyelhető meg: átlagosan 8 hónapban kellett kölcsön kérjenek, szemben a nem cigány háztartások által említett 6 hónappal, és a szükséges összeg is magasabb volt. Mindez természetesen adódhat a nagyobb háztartásokból is. A háztartások alapvetően úgy ítélik meg, hogy a jelenleg rendelkezésre álló bevételeik közel kétszeresére lenne ahhoz szükségük, hogy nagyobb problémák nélkül meg tudjanak élni.

49. tábla: Háztartások jövedelmi helyzetének szubjektív megítélése etnikai csoportok szerint

Második adatfelvétel válaszai (2013)	Nem cigány	Cigány
	Átlag	Átlag
Hány olyan hónap volt tavaly, amikor hó végén kölcsön kellett kérniük?	6	8
Átlagosan mennyit kellett kölcsön kérni?	12 048 Ft	17 524 Ft
Mennyi pénz kellene egy hónapban a háztartásnak ahhoz, hogy nagyobb problémák nélkül meg tudjanak élni?	206 943 Ft	209 372 Ft

Az eleve deficitese havi költségvetések törvényszerűen eredményezik, hogy 2012-ben a családok közel kétharmada jelezte, hogy valamely közüzemi számlával vagy egyéb kölcsöntörlesztéssel el van maradva, legnagyobb arányban a hiteltörlesztések és rezsizsámlák fizetése tolódt (40% körüli értékek). Egy évvel később a háztartások közel felében nem volt tartozás, és csökkent a több felé eladósodott háztartások aránya is. Azt, hogy ez mérési hibának tekinthető-e, nem tudjuk megmondani, mindenesetre meglepő, hogy hasonló, vagy rosszabb megélhetési körülmények között jelentős mennyiségű család tudta volna rendezni közüzemi tartozásait, egyéb kölcsöneit. E tekintetben ismét a roma háztartások különösen rossz helyzetét kell kiemelni, harmaduk rendelkezik 3 vagy több elmaradással, tartozással, ami az adósságspirálból való kitörés lehetetlenségét jelzi.

50. tábla: Közüzemi számlákkal, díjakkal való elmaradás*

Díjhátralék, tartozás típusa	Első adatfelvétel - 2012	Második adatfelvétel - 2013
Egyéb hitel esetében törlesztő részlet elmaradásuk	43.5%	37,3%
Tartozás családnak / barátoknak / ismerősnek	43.1%	35,0%
Áram(villany)számla elmaradásuk	41.4%	24,6%
Lakáshitel esetében törlesztő részlet elmaradásuk	41.2%	41,2%
Víz-, csatornaszámla elmaradásuk	30.3%	23,3%
Áruhitel esetében törlesztő részlet elmaradásuk	29.6%	32,3%
Bolti tartozásuk	26.5%	22,9%
Gázszámla elmaradásuk	23.7%	15,5%
Egyéb tartozásuk	19.8%	13,6%
Egyéb rezsiköltség (pl. telefon, tv, lakásbiztosítás) elmaradásuk	18.7%	11,8%
Lakbér, albérleti díj, közös költség elmaradásuk	13.2%	8,7%
Távfűtésszámla elmaradásuk	8.3%	4,4%

- az adott kiadással rendelkező háztartások százalékában

51. tábla: Háztartások tartozásainak száma

	Első adatfelvétel - 2012	Második adatfelvétel - 2013		
		Összes	Nem cigány	Cigány
Nincs	36,2	47,3	56,2	33,6
1 féle elmaradás	17,7	20,1	18,5	22,7
2 féle elmaradás	16,9	12,4	10,2	15,9
3 és több féle elmaradás	29	20,1	15,1	27,9

Külön is rákérdeztünk a lakhatással kapcsolatos tartozásokra. A háztartások több, mint 20%-ban volt már kikötve az áram tartozás miatt, 10%-ban a víz, illetve a gáz is. Az átlagos tartozás az áramszolgáltatók felé 150 000 Ft, a víz esetében 81 000 Ft, a gázszolgáltatók felé 180 000 Ft. Ezek az összegek önmagukban is meghaladják az adott háztartások egy havi bevételét, ami a törlesztés lehetetlenségét is jelzi.

52. tábla: Közüzemi tartozások aránya

		Átlagos tartozás
Volt kikötve az áram	21,2%	150 184 Ft
Volt kikötve a víz	10,0%	81 115 Ft
Volt kikötve a gáz	10,5%	182 790 Ft

Mindezek alapján nem meglepő, hogy válaszadóink több, mint 90%-a szegénynek tartja önmagát, illetve családját, ez az arány érdemben nem változott az elmúlt év alatt, függetlenül attól, hogy az adott emberek részt vettek-e valamilyen projektben vagy sem. A jövőt illetően azonban megfigyelhető egyfajta pozitív elmozdulás. Abban ugyanis, hogy a jelenlegi helyzet pozitívan fog változni a következő 3 évben, mindösszesen 18%-nyian bíztak 2012-ben, egy évvel később a kontroll csoport esetében szintén ezt az arányt mértük. Ezzel szemben a helyi projektek résztvevőinek közel egynegyede abban bízik, hogy helyzete javulni fog, vagyis egyfajta optimizmussal tudja szemlélni saját sorsát.

53. tábla: Közüzemi számlákkal, díjakkal való elmaradás*

Díjhátralék, tartozás típusa	Első adatfelvétel - 2012	Második adatfelvétel - 2013
Egyéb hitel esetében törlesztő részlet elmaradásuk	43.5%	37,3%
Tartozás családnak / barátoknak / ismerősöknek	43.1%	35,0%
Áram(villany)számla elmaradásuk	41.4%	24,6%
Lakáshitel esetében törlesztő részlet elmaradásuk	41.2%	41,2%
Víz-, csatornaszámla elmaradásuk	30.3%	23,3%
Áruhitel esetében törlesztő részlet elmaradásuk	29.6%	32,3%
Bolti tartozásuk	26.5%	22,9%
Gázszámla elmaradásuk	23.7%	15,5%
Egyéb tartozásuk	19.8%	13,6%
Egyéb rezsiköltség (pl. telefon, tv, lakásbiztosítás) elmaradásuk	18.7%	11,8%
Lakbér, albérleti díj, közös költség elmaradásuk	13.2%	8,7%
Távfűtésszámla elmaradásuk	8.3%	4,4%

- az adott kiadással rendelkező háztartások százalékában

54. tábla: Háztartások tartozásainak száma

	Első adatfelvétel – 2012	Második adatfelvétel - 2013		
		Összes	Nem cigány	Cigány
Nincs	36,2	47,3	56,2	33,6
1 féle elmaradás	17,7	20,1	18,5	22,7
2 féle elmaradás	16,9	12,4	10,2	15,9
3 és több féle elmaradás	29	20,1	15,1	27,9

55. tábla: Hogyan ítéli meg családja helyzetét?

Jelenleg...	Első adatfelvétel - 2012	Második adatfelvétel - 2013	
		Részvevő	Kontroll
teljes mértékben szegények	38%	29.5%	31.6%
bizonyos értelemben szegények	56,8%	65.1%	60.8%
nem szegények	5,2%	5.3%	7.5%

56. tábla: Mit gondol, hogyan fog alakulni a helyzetük a következő 3 évben?

	Első adatfelvétel - 2012	Második adatfelvétel - 2013	
		Részvevő	Kontroll
Javulni fog	18,4%	23.9%	17.0%
Nem változik	30,4%	41.6%	45.2%
Romlani fog	51,2%	34.0%	37.8%

6. A szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés

A mélyszegénységben élő családok bevételeinek jelentős részét a szociális transzferek képezik. Akár az ezekhez való hozzájutáshoz, akár egyéb támogatáshoz szükséges a szociális szolgáltatások ismerete és használata. Kutatásunkban igyekeztünk feltérképezni azt, hogy a potenciálisan elérhető, igénybe vehető szolgáltatások mennyire ismertek válaszadóink között.

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy az alapvető, egészségügyhöz és gyerekekhez köthető ellátások a legismertebbek és leginkább igénybe vett ellátások, és minél specifikusabb egy szolgáltatás, annál kevésbé ismert. Szinte minden válaszadónk ismeri a házi orvost és a védőnőt, ugyancsak magas a családsegítő szolgálat ismertsége, hiszen nagyon sok szociális támogatás és szolgáltatás ezen keresztül érhető el. A legkevésbé a házi segítségnyújtás, a lelki segély szolgálat és a fogyatékos személyek támogató szolgáltatása ismert és használt. A helyi projektek hatása ebben a tekintetben nem mérhető: két adtafelvételünkön szinte minden esetben hasonló ismertségi adatokat kaptunk, az egyes szolgáltatások igénybevétele pedig némileg vissza is esett a 2012-es felvételhez képest. A leginkább a gyerekjóléti és a falugondnoki szolgálatok ismertsége nőtt, ezt azonban nem tudjuk a vizsgálni kívánt program hatásának betudni, mivel a kontroll csoport esetében még magasabb növekedést is mértünk, mint a résztvevők esetében. Mindez természetesen nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a helyi TÁMOP 5.1.3-as programok érték el ezt a hatást, megismertetve és promótálva az adott szolgáltatásokat, de ezt statisztikailag bizonyítani nem tudjuk.

Hasonló tendenciák figyelhetőek meg a szociális támogatásokkal kapcsolatosan is: az alapellátásnak minősülő támogatásokat ismerik és kapják leginkább válaszadóink, miközben a plusz ismereteket, igénylést, kijárást igénylőket egyre kevésbé. Az is jellemző, hogy a normatív támogatásokhoz jutnak leginkább hozzá, a helyi önkormányzati szinten elbírált, diszkrecionális támogatások esetében a legmagasabb az elutasított kérelmek aránya. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy miközben a mélyszegénységben élő családok közel fele komoly adósságspirálba került – több mint két típusú tartozása, elmaradása van – addig az adósságkezelési támogatás lehetőségét 2012-ben csak 24%-nyian, 2013-ban 29%-nyian ismerték. Ugyan több helyi projektben is szerepelt az adósságkezelés, mint tevékenység, mégis a kontroll csoport esetében tapasztaltuk, hogy a kezdeti értéknél magasabb arányban igényelte és kapta is meg (10%). A résztvevő – kontroll csoportokat elemezve azt láthatjuk, hogy az egyes szolgáltatástípusok ismertsége ez esetben is 1-2 százalékponttal magasabb a résztvevők között, mint a kontrollcsoport tagjainál, ez ugyanakkor nem jelentette azt, hogy akár az igénylésnél, akár az adott szolgáltatások használatánál is előnyt élveztek volna a résztvevők.

A természetbeni juttatások kapcsán szintén a gyerekekhez kapcsolódó tankönyvtámogatás az, amit a legtöbben igénybe tudtak venni (2012 – 57%, 2013 – 47-56%), ezt a szociális étkeztetés és az élelmiszer, illetve ruhajuttatás követte. Mindezek azt jelzik, hogy a szociális ellátórendszer inkább az akut problémák kezelésében tud valamilyen szerepet játszani, a preventívebb jellegű beavatkozások sokkal alacsonyabb fajsúllyal szerepelnek az ellátási portfólióban. Ez következhet egyrészt az ügyfelek nem elégséges ismereteiből (a kliensek nem is tudják, milyen egyéb támogatást, szolgáltatást kérhetnének), és következhet abból is, hogy az intézmények eleve kapacitás és forráshiányosak, ezért az „alapszolgáltatások” biztosítása is bőven elég terhet jelent számukra. De azt is jelentheti, hogy az intézmények sem „reklámozzák” kellőképpen egyéb szolgáltatásaikat, illetve ezek lehetőségét. Mindenesetre a mélyszegénységben élő családok által igénybe vett szociális szolgáltatások összsképe sokkal inkább egyfajta szegénypolitikára hasonlít, semmint egyszerre problémamegoldó és preventív szociálpolitikára. Méréseink alapján azt kell mondjuk, hogy még ha ez a helyi projektek a közösségi és szociális hozzáférések tekintetében eredményeket hoztak, ezen eredmények a statisztikai adatokban nem mutatkoznak meg. Amit mérni tudtunk, az az egyes szolgáltatások ismertségének némi emelkedése, de erre nehezen mondhatjuk, hogy minden egyéb mellékhatástól mentesen az adott projektek eredménye. Még amennyiben találunk is különbségeket a két adatfelvétel eredményei között, a kontroll csoporttal összevetve a résztvevők válaszait, már eltűnnek, vagy nagyon egalizálódnak ezek a különbségek, illetve egy-két esetben a kontroll csoport előnyét jelzik.

Válaszadóink 40%-a a szegénységet, nincstelenséget, 30%-a a munkanélküliséget jelölte meg, mint élete legnagyobb problémáit, amelyekre megoldást alapvetően a kormánytól, államtól várnak. Ezek az alapvető problémák nem változtak egy év alatt, még akkor sem, ha az egyes válaszok említési gyakorisága eltérő lett. Vagyis egy, a saját helyzetét pesszimistán megítélő, egyre inkább elszegényedő, ugyanakkor paternalista elvárásokkal bíró ügyfélkör találkozik az eszköztárában és forrásaiban gyenge ellátórendszerrel, intézményekkel. A szociális intézményekkel kapcsolatos ezen alaphelyzetet pedig egy közösségi alapú helyi projekt nem tudja olyan mélységben és hatékonysággal megváltoztatni, hogy annak eredményei már relatíve rövid távon mérhetőek, kimutathatóak legyenek.

57. tábla: Szolgáltatásokat ismerő és igénybevevő személyek aránya, %

Szolgáltatástípus	Első adatfelvétel – 2012		Második adatfelvétel - 2013			
	ismeri (%)	igénybe vette (%)	ismeri (%)		igénybe vette (%)	
			résztvevő	kontroll	résztvevő	kontroll
Családsegítő szolgálat	85,3	31,6	84,0	84,8	28,0	24,9
Gyerekjóléti szolgálat	57,4	11,2	62,8	67,3	7,6	8,4
Lelki segély szolgálat	28,9	1,9	31,1	34,0	1,4	0,4
Védőnői szolgálat	88,6	33,2	88,8	89,4	30,7	27,9

Falugondnoki szolgálat	38,2	8,3	42,3	47,8	5,9	5,8
Gyerekorvos	64,7	31,1	71,2	76,6	26,6	29,9
Háziorvos	96,8	53,1	97,3	97,0	59,7	53,7
Házi segítségnyújtás	30,9	1,7	41,1	41,8	2,7	2,2
Fogyatékos személyek támogató szolgáltatása	18,4	1,2	17,8	20,6	0,4	0,4

58. tábla: Szolgáltatásokhoz való hozzáférés arányai - 2012

Szolgáltatástípus	Ismeri	Igényelte	Megkapta	Elutasították
	%	%	%	%
Családi pótlék	90,8	75,2	75,2	0,0
Ápolási díj	48,2	5,6	5,1	9,3
Munkanélküli (álláskeresési) járadék	72,8	27,2	26	4,4
GYES, GYED, GYET	75,7	33,8	33,5	0,9
Rendszeres szociális segély	74,4	34	31,9	6,2
Bérpótló juttatás (BPJ)	45,2	9,4	8,9	4,8
Időskorúak járadéka	37,6	3,4	3,1	6,7
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás	76,5	59,7	59,3	0,8
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény	58,5	37,7	37,3	1,2
Kiegészítő gyermekvédelmi támogatás	28,4	8,1	7,7	4,6
Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás	30	9,1	8,2	10,7
Fogyatékosági támogatás	32,8	3,4	3,4	0,0
Rendkívüli segély	50,4	15,7	11,2	28,6
Lakásfenntartási támogatás	81	65,2	62,9	3,6
Távhőszolgáltatási támogatás	27	2,2	2	10,0
Gáz ártámogatás	34,8	5,5	4,6	17,6
Adósságkezelési támogatás	24	1,3	1	17,6
Természetben adott támogatás	35	14,3	13,6	4,7
Közműtámogatás bármilyen más segítő szervezettől	17,1	1,6	1,3	19,0
Lakbértámogatás	21,5	0,8	0,7	18,2
Más rendszeres segély	13,1	1,9	1,6	16,0

59. tábla: Szolgáltatások ismertsége (2013)

	Összesen		Résztevő		Kontroll	
	N	%	N	%	N	%
Családi pótlék	877	91.6%	476	94.1%	401	88.9%
Ápolási díj	553	58.8%	318	63.7%	235	53.3%
Munkanélküli (álláskeresési) járadék	664	70.8%	371	74.2%	293	66.9%
GYES, GYED, GYET	738	78.3%	403	80.3%	335	76.1%
Rendszeres szociális segély	682	72.5%	376	75.5%	306	69.1%
Bérpótló juttatás (BPJ)	552	58.5%	311	62.2%	241	54.4%
Időskorúak járadéka	479	51.2%	279	55.8%	200	45.9%
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás	791	83.3%	431	86.2%	360	80.0%
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény	654	68.9%	354	70.5%	300	67.1%
Kiegészítő gyermekvédelmi támogatás	284	30.1%	157	31.4%	127	28.7%
Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás	305	32.4%	163	32.5%	142	32.3%
Fogyatékosági támogatás	393	41.9%	227	45.3%	166	38.1%
Rendkívüli segély	522	55.7%	284	57.0%	238	54.2%
Lakásfenntartási támogatás	861	90.5%	463	91.9%	398	89.0%
Távhőszolgáltatási támogatás	270	29.0%	164	32.9%	106	24.4%
Gáz ártámogatás	363	39.0%	212	42.7%	151	34.8%
Adósságkezelési támogatás	265	28.3%	149	29.8%	116	26.5%
Természetben adott támogatás	504	53.0%	272	54.2%	232	51.7%
Közműtámogatás bármilyen más segítő szervezettől	145	15.6%	88	17.7%	57	13.2%
Lakbértámogatás	241	26.0%	141	28.5%	100	23.2%
Más rendszeres segély	113	13.6%	62	14.3%	51	12.9%

60. tábla: Szolgáltatások igénylése (2013)

	Összesen		Résztevő		Kontroll	
	N	%	N	%	N	%
Családi pótlék	607	86.5%	330	85.9%	277	87.1%
Ápolási díj	50	7.9%	27	13.0%	23	15.4%
Munkanélküli (álláskeresési) járadék	156	22.9%	81	33.9%	75	41.9%
GYES, GYED, GYET	281	36.6%	146	52.9%	135	60.3%
Rendszeres szociális segély	221	30.8%	128	48.3%	93	48.2%
Bérpótló juttatás (BPJ)	173	26.6%	103	43.6%	70	41.2%
Időskorúak járadéka	69	11.6%	41	19.7%	28	18.3%
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás	563	70.5%	308	84.2%	255	82.0%
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény	423	58.5%	225	73.1%	198	72.0%
Kiegészítő gyermekvédelmi támogatás	105	19.7%	54	26.0%	51	30.0%
Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás	97	17.8%	48	21.8%	49	27.5%
Fogyatékosági támogatás	43	7.9%	21	10.4%	22	15.0%

Rendkívüli segély	85	20.3%	40	17.9%	45	25.1%
Lakásfenntartási támogatás	648	80.0%	366	88.6%	282	86.0%
Távhőszolgáltatási támogatás	9	1.9%	7	3.7%	2	1.5%
Gáz ártámogatás	51	9.7%	32	15.8%	19	13.1%
Adósságkezelési támogatás	17	3.7%	3	1.6%	14	9.9%
Természetben adott támogatás	267	41.6%	140	55.1%	127	58.8%
Közműtámogatás bármilyen más segítő szervezettől	13	3.4%	9	4.6%	4	3.0%
Lakbértámogatás	4	0.9%	3	1.6%	1	0.8%
Más rendszeres segély	5	1.7%	3	2.2%	2	2.1%

61. tábla: Szolgáltatások elérhetősége (2013)

	Összesen		Résztevő		Kontroll	
	N	%	N	%	N	%
Családi pótlék	607	86.5%	330	85.9%	277	87.1%
Ápolási díj	50	14.0%	27	13.0%	23	15.4%
Munkanélküli (álláskeresési) járadék	156	37.3%	81	33.9%	75	41.9%
GYES, GYED, GYET	281	56.2%	146	52.9%	135	60.3%
Rendszeres szociális segély	221	48.3%	128	48.3%	93	48.2%
Bérpótló juttatás (BPJ)	173	42.6%	103	43.6%	70	41.2%
Időskorúak járadéka	69	19.1%	41	19.7%	28	18.3%
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás	563	83.2%	308	84.2%	255	82.0%
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény	423	72.6%	225	73.1%	198	72.0%
Kiegészítő gyermekvédelmi támogatás	105	27.8%	54	26.0%	51	30.0%
Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás	97	24.4%	48	21.8%	49	27.5%
Fogyatékosági támogatás	43	12.4%	21	10.4%	22	15.0%
Rendkívüli segély	85	21.1%	40	17.9%	45	25.1%
Lakásfenntartási támogatás	648	87.4%	366	88.6%	282	86.0%
Távhőszolgáltatási támogatás	9	2.8%	7	3.7%	2	1.5%
Gáz ártámogatás	51	14.7%	32	15.8%	19	13.1%
Adósságkezelési támogatás	17	5.1%	3	1.6%	14	9.9%
Természetben adott támogatás	267	56.8%	140	55.1%	127	58.8%
Közműtámogatás bármilyen más segítő szervezettől	13	4.0%	9	4.6%	4	3.0%
Lakbértámogatás	4	1.3%	3	1.6%	1	0.8%
Más rendszeres segély	5	2.2%	3	2.2%	2	2.1%

62. tábla: Szolgáltatásokban részesülők száma és aránya

Szolgáltatástípus	Első adatfelvétel – 2012		Második adatfelvétel – 2013			
	N	%	Résztevő		Kontroll	
			N	%	N	%
Közgyógyellátás	320	25,6	133	26.3	110	24.3
Házi segítségnyújtás, házi gondozás	42	3,4	19	3.8	14	3.1
Szociális étkeztetés	500	39,8	197	39.2	145	32.2
Családsegítés, gondozás családsegítőtől vagy gyermekjóléti szolgálattól	311	24,1	76	15.1	72	16.0
Tüzelő támogatás	137	11	150	29.8	128	28.4
Élelmiszer, ruhajuttatás	429	33,9	217	42.9	212	47.0
Fogyatékosokat támogató szolgálat, fogyatékosok nappali intézménye	12	1	6	1.2	7	1.6
Idősek klubja, napközi otthona, gondozóháza	18	1,4	12	2.4	3	0.7
Adósságkezelési szolgáltatás (banki hitel, közműtartozás)	27	2,2	10	2.0	8	1.8
Tankönyv, gyermekintézmény térítési díja	716	57,4	279	55.5	215	47.8

63. tábla: Az Ön életében mik a legnagyobb problémák? (%-os megoszlások)

Probléma	Első adatfelvétel – 2012	Második adatfelvétel – 2013
Anyagi problémák, szegénység, nincstelenség	41.6	30.5
Munkanélküliség, munkahelyek hiánya	30.5	26.4
Lakhatási kérdés	7.6	6.4
Betegség	5.7	5.1
Családi problémák, mentálhigiénias gondok	3.0	2.5
Hitel, tartozás	2.7	2.9
Fűtés, tüzelő	2.4	3.5

7. Egészségügyi helyzet

Kutatásunk során válaszadóink egészségi állapotával kapcsolatos, elsősorban szubjektív adatokat is gyűjtöttünk. Előzetes feltételezésünk az volt, hogy a mélyszegénységben élő családok jelentős része küzd egészségügyi problémákkal, amelyeket akár a szegénység, akár az infrastrukturális hátrányok miatt kevésbé tud kezelni, kezeltetni. Arról nincsenek adataink, hogy ténylegesen milyen az érintett családok egészségi állapota, a kérdőívekben saját helyzetük szubjektív megítélését tudtuk mérni.

Ezek alapján a válaszadók közel háromnegyede saját egészségi állapotát jónak tartja, mindössze 8,5% azok aránya, akik inkább rossznak ítélik állapotukat. Azt, hogy ezek a vélemények ténylegesen a szubjektív, relatív helyzetet tükrözik, jól jelzi az is, hogy a megkérdezettek közel kétharmada egészségügyi állapotát átlagosnak tartja, vagyis olyanak, mint a vele egykorúaké általában. Mindezek mellett a válaszadók közel fele számolt be fogászati problémákról, 42%-uk mozgásszervi és gerincpanaszokról, egyharmaduk idegrendszeri betegségekről, 30%-uk szívvel, vérkeringéssel kapcsolatos, illetve látással, hallással kapcsolatos zavarokról. Az egészségügyi helyzettel kapcsolatosan ismét a már korábban is jelzett ambivalenciát találjuk: a mélyszegénységben élők rengeteg fizikai, neurológiai problémáról számolnak be, de mivel ezek meglete általánosnak tekinthető szűkebb környezetükben, ezért elfogadottá válik, kevésbé érzik ténylegesen fontos problémának. Válaszadóink egyharmada szenved valamilyen akut betegségben, de még az ő 50%-uk is úgy gondolja, hogy állapota a vele hasonló korúakénak felel meg. Az összes megkérdezett 53%-a gondolja úgy, hogy van egészségre káros szokása, ami az esetek túlnyomó többségében a dohányzás. Egészségügyi szűrésen az elmúlt három évben a válaszadók kétharmada volt, ez az arány a nők esetében 69%, a férfiaknál 59%. A férfiak és nők saját egészségükkel való törődése közötti különbség abban is megmutatkozik, hogy míg a nők évente átlagosan kilenc alkalommal keresték fel a háziorvost, ez a szám a férfiak esetében öt volt. Amennyiben ezt az adatot településtípus szerint is vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a falvakban élők gyakrabban érzik úgy, hogy orvoshoz kell fordulniuk (átlagosan évi nyolc alkalom, szemben a városiakok évi hat orvosi vizitjével.)

A két adatfelvétel eredményeiben nincsenek lényegi változások, vagyis az egészséggel kapcsolatos szubjektív-relatív jólét-tudat alapvetően nem változott válaszadóink között. Az adatok elemzésekor a résztvevő-kontroll tengely mentén nem találunk lényegi eltéréseket. Azonban ha az etnikai háttérrel is mint, magyarázó változót használjuk, akkor azt láthatjuk, hogy a cigány válaszadók nagyobb arányban tartják önmagukat inkább rossz egészségi állapotúnak, némileg rosszabb egészségi helyzetűnek, mint kortársaikat.

64. tábla: Milyennek ítéli egészségi állapotát? (%-os megoszlások)

Egészségi állapot	Első adatfelvétel – 2012	Második adatfelvétel – 2013	
		Részvevő	Kontroll
Kiegyensúlyozottan jó	25,1	28,4	23,6
Változó, de inkább jónak mondható	47,6	43,8	44,2
Változó, nem kielégítő	18,7	18,3	19,0
Egészségi állapota inkább rossz	8,5	9,5	13,2

65. tábla: Másokhoz képest milyen az egészségi állapota? (%-os megoszlások)

Egészségi állapota...	Első adatfelvétel – 2012	Második adatfelvétel – 2013	
		Részvevő	Kontroll
Egészségesebb, mint az Önhöz hasonló korúak	15,6	18,0	14,3
Olyan egészséges, mint a hasonló korúak általában	63,7	60,4	61,2
Roszsabb az egészségi állapota, mint a hasonló korúaké	20,7	21,6	24,5

66. tábla: Az utóbbi 3 évben volt-e egészségügyi szűrésen?

	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nem	443	33,7
Igen	870	66,3
Összesen	1313	100

67. tábla: Volt-e, van-e a családban öröklődő betegség?

Betegség típusa	Igennel válaszolók aránya (%)
Szívvel, a vérkeringéssel, nyirokrendszerrel kapcsolatos panaszok, betegségek	30.8
A légzéssel, a tüdővel kapcsolatos panaszok, betegségek	20.1
Emésztéssel, gyomorral, májjal, epével kapcsolatos panaszok, betegségek	22.3
Vese működésével kapcsolatos panaszok, betegségek	10.8
Mozgásszervi panaszok, ízületi-, gerinc-, derék-hátpanaszok, betegségek	41.9
Bőrelváltozások, bőrkiütések, bőrbetegségek	8.2
Látással, hallással kapcsolatos panaszok, betegségek	28.1
Fogászati problémája	48.1
Idegrendszeri problémákkal, idegességgel, alvászavarral kapcsolatos panaszok, betegségek	34.7

68. tábla: Betegség előfordulása a családban

Betegség	Háztartások (családok)	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nincs	800	60,4
Van	523	39,5
Összesen	1323	100

69. tábla: Szenved-e állandó, vagy kisebb megszakításokkal állandóan visszatérő betegségben?

	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nem	861	65,7
Igen	449	34,2
Összesen	1310	100

70. tábla: Van valakinek a családban valamilyen fogyatékosága?

Fogyatékoság	Háztartások	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nincs	1106	86,2
Van	175	13,6
Összesen	1281	100

71. tábla: Ön szerint Önnek van-e az egészségére káros szokása?

	Válaszadó személyek

Káros szokás	száma (fő)	megoszlása (%)
Nincs	602	46,7
Van	688	53,3
Összesen	1290	100

7. Digitális hozzáférés

A digitális hozzáférés alatt azt vizsgáltuk kutatásunkban, hogy a mélyszegénységben élő családok mennyire férnek hozzá az információtechnológia eszközeihez, mennyire válik elérhetővé számukra az internet.

2012-ben válaszadóink közel felének volt otthon számítógépe, ez az arány a romák esetében mindössze 38% volt. (A második körös felvételek pár százalékos eltérést mutattak mind a romák, mind a nem romák esetében.) Az otthoni számítógép megléte azért is fontos, mert aki napi szinten használja, az elsősorban otthon teszi ezt. Ugyanakkor az otthoni gép sem garancia a rendszeres használatra: válaszadóink 90%-a soha nem használ számítástechnikai eszközöket.

A kevés számítógépező alapvetően klasszikusnak nevezhető felhasználónak számít: elsősorban a közösségi kapcsolattartás eszközeként (főleg a Facebook-on keresztül), illetve szórakozásra, zenehallgatásra használja a gépet. Az információtechnológia nyújtotta újabb lehetőségekkel (internetes bankolás, e-kereskedelem) egyelőre csak kevesen élnek. Úgy tűnik, hogy az érintett települések esetleges infrastrukturális hátrányait a világháló nyújtotta szabadság egyelőre kevésbé képes ellensúlyozni. Akár a munkahelykereséssel, akár egyéb információszerzéssel kapcsolatos relatíve gyakori (napi szintű) internethasználatról a válaszadók mindössze 10%-a számolt be.

72. tábla: Van otthon számítógép

Számítógép	Nem cigány/roma háztartások		Cigány/roma háztartások	
	száma (fő)	megoszlása (%)	száma (fő)	megoszlása (%)
2012	388	57.1%	242	38.4%
2013	331	53,8%	161	42.3%

73. tábla: Milyen gyakran szokott Ön számítógépet használni?, %

Számítógép használat helyszíne	Soha	Havonta egyszer vagy ritkábban	Havonta többször	Hetente többször	Majdnem minden nap	Naponta, naponta többször	Összesen
Itthon	59.3	6.8	3.7	5.6	8.1	16.4	100
Munkahelyén	92.6	1.0	0.6	0.6	1.0	4.2	100
Az iskolában	93.3	1.0	0.9	1.2	0.3	3.3	100
Könyvtárban	92.1	2.1	1.2	1.4	0.6	2.7	100
Közösségi-házban, teleházban	92.2	1.8	1.0	2.1	0.5	2.4	100
Internet kávézóban, gyorsétteremben, más fizető helyen	96.4	0.6	0.2	0.1	0.2	2.5	100
Barátja/rokona lakásán	83.6	6.4	4.1	2.3	1.1	2.5	100
Máshol, egyéb helyen	94.3	1.9	0.9	0.4	0.2	2.3	100

74. tábla: Mire és milyen gyakran szokta használni Ön a számítógépet?, %

Számítógép használat célja	Naponta	Majdnem minden nap	Hetente többször	Havonta többször	Havonta egyszer, vagy ritkábban	Soha	Összesen
Chat, csevegés	8.6	5.1	7.3	3.0	4.8	71.2	100
E-mail	6.1	3.9	7.5	5.4	6.8	70.4	100
Szórakozás, (játékok, zenehallgatás)	8.7	5.9	8.7	5.1	6.0	65.5	100
Munkájával / tanulmányaival kapcsolatos információk keresése	6.5	4.8	6.5	5.2	4.6	72.4	100
Személyes ügyeivel kapcsolatos információk keresése	6.0	4.6	7.1	5.6	4.3	72.3	100
Bankügyletek, átutalások tranzakciók	3.6	1.0	1.1	2.1	2.5	89.9	100
Facebook, Iwiw	13.3	6.0	6.4	3.3	4.0	66.9	100
Filmek, zenék letöltése	5.4	2.9	4.7	3.1	4.3	79.6	100
E-kereskedelem (Vatera, Tesz-vesz, stb.)	3.0	1.4	2.2	2.1	5.2	86.0	100

Több projekt tervezett tevékenységi körében is szerepelt számítástechnikai kompetenciák fejlesztése, ami jelen esetben adatainkban is tetten érhető. A résztvevők 17%-a említette, hogy az elmúlt 12 hónapban számítógéphasználói, informatikai képzésen, szemben a kontroll csoport 7%-val.

Érdekességként tudjuk egyelőre megemlíteni, hogy az internetet, emailt használók – első sorban fiatalok - között egyre inkább a mobiltelefon válik az elérhető platformmá. Míg a netet használók kétharmada még mindig asztali gépet használ erre a célra, a második leggyakoribb netezési eszközzé már a mobiltelefon vált.

75. tábla: Milyen eszközön használja az internetet, emailt?

	N	%
asztali gép, PC	375,0	66,7%
laptop, notebook	68,0	12,1%
mobiltelefon	75,0	13,3%
egyéb	44,0	7,8%
Total	562,0	100,0%

8. Közösségi kapcsolatok

Kutatásunkban különösen hangsúlyos szerepet szántunk a közösségi kapcsolatok felderítésének, abból kiindulva, hogy a különböző tőkefajták erőteljes hiánya a meglévő erőforrások felértékelődésével kell, hogy járjon – vagyis az alacsony bevételek, a különféle deprivált helyzetek a közösségi kapcsolatok fontosságát, esetleges felerősödését vonják maguk után. Ugyanakkor a tereptapasztalatok sok esetben éppen ennek ellenkezőjéről szólnak: az adott közösségek már olyannyira anomikus állapotba kerülnek, hogy az eleminek gondolt társadalmi hálók sem működnek.

Az anómiát (is) bizonyító közéleti közöny ellenkezőjét mértük felmérésünkben: 70% felett nyilatkoztak úgy a megkérdezettek, hogy a legutóbbi országgyűlési, illetve helyhatósági választásokon részt vettek. Hasonlóan magas volt a bevallott részvételi arány a kisebbségi önkormányzatokkal kapcsolatos szavazáson is, a cigány válaszadók 60%-a nyilatkozott úgy, hogy részt vett ezen. (Ezek a számok az országos részvételi adatok felett vannak, ami egyrészt utólagos önigazolást is jelenthet, másrészt azt is jelzik, hogy a válaszadók nem úgy gondolnak ezekre a közéleti akciókra, mint ami az ő életüktől teljesen idegen, felesleges. Vagyis erős igényt jelez a közéleti döntésekben való részvételre.)

76. tábla: Ön volt-e szavazni a legutóbbi..., %

	Igen	Nem	Nem volt jogosult	Nem tudja, nincs válasz	Összesen
országos választásokon?	73,4	24,6	0,6	1,4	100
önkormányzati választásokon?	77,5	20,2	0,8	1,5	100
kisebbségi önkormányzati választásokon?	42,0	43,0	8,9	6,1	100

A vallásosságot, egyházhoz kötődést „közösségi médiaként” értelmeztük, azt feltételezve, hogy egy vallási közösséghez tartozás is egyfajta hálót jelenthet.

Válaszadóink háromnegyede tekinti magát vallásosnak, további 15 százalékuk hívőnek tartja magát, de nem tartozik semmilyen felekezethez. Kíváncsiak voltunk arra, hogy az etnikai háttér befolyásolja-e a vallásosságot. Adataink alapján statisztikailag is érvényes eltérés a cigányok és a nem cigányok között e tekintetben nincs, a felekezethez tartozás esetében viszont van. A vallásos válaszadóink legnagyobb része katolikus, de ez az arány a nem cigányok között 58%, szemben a cigányok között mért 70%-kal. A második leggyakoribb felekezet a református, itt viszont a nem cigány válaszadók vannak többségben (28%) a cigányokkal szemben (18%). Szintén előzetes hipotézisünk volt, hogy a különböző szabadkeresztény egyházak, felekezetek az átlagnál sokkal népszerűbbek a mélyszegény közösségekben. Ezt a feltételezésünket nem tudtuk az általunk mért adatokkal alátámasztani: mindössze egy százalék körüli azok aránya, akik ilyen vallási

közösséghez tartozónak vallották magukat. (Mindez persze nem cáfolja azt, hogy ezek a kisegyházak ne érnék el sokkal hatásosabban a szegénységben élő közösségeket, de adataink alapján országos szinten ez nem jelent áttörést.)

A vallás válaszadóink túlnyomó többsége esetében azonban nem válik a mindennapokat is befolyásoló, meghatározó normává. 18% azok aránya, akik legalább havonta egy alkalommal részt vesznek istentiszteleten, egyházi szertartáson. Ezzel együtt az adott egyházhoz tartozást fontosnak tartják azok is, akik nem gyakorolják ilyen rendszerességgel hitüket. Válaszadóink közel háromnegyede gyermekét is megkereszteltette.

77. tábla: A válaszadók száma és aránya vallásosság szerint

	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Vallásos	1006	76
Vallásos, de nincs felekezetenél	205	15,5
Ateista	63	4,8
Nem tudja/nincs válasz	50	3,8
Összesen	1324	100

78. tábla: A válaszadók száma és aránya vallásosság és etnikai származás szerint

	Nem cigány/roma válaszadók		Cigány/roma válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)	száma (fő)	megoszlása (%)
Vallásos	517	75.3%	489	76.8%
Vallásos, de nincs felekezetenél	99	14.4%	106	16.6%
Ateista	40	5.8%	23	3.6%
Nem tudja/nincs válasz	31	4,5%	19	3%
Összesen	687	100	637	100

79. tábla: Melyik felekezethez tartozik?, %

Felekezet	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Katolikus	63,9	58	70,2
Református	23,3	27,9	18,5
Görögkatolikus	6,2	8,3	3,9
Hit gyülekezet	1,3	0,6	2,1
Orthodox	1,1	1,7	0,4
Jehova tanúi	0,9	1	0,8
Megnyílt Ajtó Gyülekezet	0,9	0,6	1
Szabadkeresztény	0,7	-	1,4
Keresztény	0,5	0,2	0,8
Pünkösdista	0,5	0,8	0,2
Baptista	0,3	0,4	0,2
Egyéb kisegyház	0,3	0,2	0,4
Evangélikus	0,2	0,4	-
Összesen	100	100	100

80. tábla: Milyen gyakran jár, vesz részt vallási szertartásokon?, %

Gyakoriság	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Soha	37.1	34.7	39.7
Ritkábban, mint évente	16.6	18.2	14.9
Évente egyszer-kétszer	19.8	20.7	18.9
Évente néhányszor	8.5	8.5	8.6
Kb. havonta egyszer	6.3	7.2	5.4
Havonta kétszer-háromszor	3.5	3.1	4.0
Majdnem minden héten	1.6	1.3	1.9
Minden héten	4.7	4.4	5.1
Hetente többször	1.7	1.9	1.4
Összesen	100	100	100

81. tábla: Gyereke(i) meg vannak-e keresztelve/tartoznak-e valamely egyházhoz?, %

	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Igen	73.8	72.0	75.7
Nem	26.1	28.0	24.1
Összesen	100	100	100

82. tábla: Volt-e olyan eset, amikor az egyház valamely szolgáltatását nem tudta igénybe venni?, %

	Total	nem cigány/roma	cigány/roma
Igen	3.8	3.7	3.9
Nem	96.1	96.2	96.1
Összesen	100	100	100

A közösségi kapcsolatok egyik alapeleme a másik emberbe vetett bizalom. Ebben a tekintetben egy erős bezárkózás figyelhető meg. Válaszadóinkat arra kértük, hogy egy 10-es skálán jelöljék meg, mennyire lehet az emberek többségében megbízni, majd ezt külön is megkérdeztük egyes emberekkel, intézményekkel kapcsolatosan. A szegénységben élők általában bizalmatlanok, 50%-nyian inkább nem bíznak meg senkiben, további 23%-nyian neutrálisak e tekintetben. Ez esetben is azt tudjuk mondani, hogy a helyi projektekben való részvétel alapvetően nem változtatta meg ezt az attitűdöt, nincs lényegi eltérés a résztvevők és a kontroll csoport adatai között. Ami viszont ismét polarizálja a válaszokat, az az etnikai hovatartozás. A romák sokkal bizalmatlanabbak, kétharmaduk gondolja úgy, hogy az emberekben nem lehet megbízni.

Magas bizalmi indexszel egyrészt a barátok, rokonok rendelkeznek, másrészt viszont az egészségügyi és szociális intézmények munkatársai, a védőnő, a házi orvos, a családsegítő szolgálat munkatársai 7 körüli átlagos értékeket kaptak. Ugyancsak magas a tanárokból és az egyházakba vetett bizalom. A leginkább elutasítottak e tekintetben a politikai pártok, a kormány, a jogrendszer és a média. A bizalmi körök antropomorf szerveződése is a bezárkózást jelzi – a válaszadóhoz közeli, a gyerekekkel, az egészséggel kapcsolatos személyekben inkább megbíznak, és minél távolibb, minél elvontabb dologról, intézményről van szó, annál kevésbé tartják ezeket megbízhatónak. A két adatfelvétel között eltelt idő a válaszadók által adott osztályzatokban nem hozott változást, és ez esetben sem okozott különbségeket a résztvevői vagy kontroll státusz.

Ugyanakkor adataink alapján a bizalmi index nem függ a személyes találkozások gyakoriságától. Ugyan a családtagokkal, szomszédokkal, közeli rokonokkal az emberek többsége legalább heti szinten találkozik, az indexen magas értékeket elérő intézmények munkatársaival, bizonyos társadalmi szerepeket betöltő személyekkel kimondottan ritkán, sok esetben pedig egyáltalán nem. Vagyis a bizalom ez esetekben alapvetően nem egy adott személynek szól, nem személyes tapasztalatokból leszűrt pozitív vélemény, hanem egy intézményrendszerre, egy társadalmi szerepre kivetített pozitív elvárás. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a társadalmi kapcsolatokat, mint lehetséges hálózati tőkét tekintve, e tekintetben is eltéréseket találhatunk a roma és nem roma válaszadók között. A romák sokkal inkább erős családi network-kel rendelkeznek, velük találkoznak napi, heti rendszerességgel. Az intézményekkel, azok dolgozóival, vezetőivel való személyes érintkezés tekintetében azonban már nincs

érdemi különbség, ez a típusú frekventált kapcsolattartás kizárólag a családtagokra vonatkozik.

83. tábla: Az emberek többségében meg lehet-e bízni?

1-10-es skála, ahol az 1 – egyáltalán nem lehet megbízni, 10 – teljesen meg lehet bízni

Skála	2012	2013			
		Résztevő	Kontroll	Nem cigány	Cigány
1	16,1	19,4	15,8	13,8	23,6
2	10,6	14,3	12,2	12,2	15,0
3	13,7	14,1	14,4	14,5	13,9
4	10,5	11,3	14,4	12,0	13,9
5	22,8	22,6	22,2	22,6	22,0
6	8,5	9,9	7,6	11,8	4,2
7	7,1	4,6	8,0	7,8	3,7
8	5,7	2,6	4,0	4,0	2,1
9	1,7	0,4	0,9	0,7	0,5
10	3,2	1,0	0,4	0,5	1,0

84. tábla: Bizalom átlagértékei etnikai származás szerint

Átlagértékek (10-es skálán)

Etnikai származás	2012	2013
Nem cigány/roma	4,32	4,1
Cigány/roma	4,24	3,4
Összesen	4,29	3,8

85. tábla: Mennyire lehet megbízni a következő személyekben, intézményekben?

1-10-es skála, ahol az 1 – egyáltalán nem lehet megbízni, 10 – teljesen meg lehet bízni

	2012	2013	
		Résztevő	Kontroll
Védőnő	8	7,7	7,1
Háziorvos	7,47	7,1	7
Barátok	7,19	7	6,7
Tanárok	6,95	6,6	6,5
Családsegítő Szolgálat	6,92	6,6	6,2
Rokonok	6,64	6,4	6,2
Szociális munkás	6,53	6	5,7
Egyház	6,43	6	6,2
Szomszédok	6,01	5,8	5,6
Rendőrség	5,49	5,2	5,2
Polgármester	5,48	5,4	5,3
Helyi Önkormányzat	5,03	5	4,9
Kisebbségi önkormányzat	4,82	4,1	4,1
Egyesületek, szervezetek	4,75	4,6	4,1
TV, rádió	4,64	4,3	4,4
Írott sajtó (újságok)	3,55	3,3	3,3
Jogrendszer	3,44	3,7	3,6
Kormány	2,52	3	3
Politikai pártok	2,24	2,6	2,6

86. tábla: Milyen gyakran találkozik..., %

		Naponta többször	Minden nap	Hetente	Havonta	Évente	Ritkábban	Soha
Gyerekeivel	2012	79.2	8.9	3.3	1.4	0.2	0.4	6.7
	2013	78.1	9.9	2.7	1.5	0.7	0.0	7.1
	Nem cigány	73.2	10.8	3.5	2.1	1.1	0.0	9.2
	Cigány	85.4	8.5	1.3	0.5	0.3	0.0	4.0
Szüleivel	2012	25.1	21.3	15.7	9.0	2.9	3.3	22.6
	2013	18.2	20.1	17.8	10.3	2.3	3.7	27.6
	Nem cigány	17.6	16.2	19.5	10.9	2.3	3.9	29.6
	Cigány	19.0	25.9	15.3	9.5	2.4	3.4	24.5
Közelebbi rokonaival	2012	11.6	26.7	25.3	18.4	5.2	8.4	4.4
	2013	5.9	25.0	25.9	19.1	8.8	8.3	6.9
	Nem cigány	3.8	17.2	28.1	22.9	9.9	9.5	8.7
	Cigány	9.1	36.7	22.7	13.5	7.3	6.5	4.2
Távolabbi rokonaival	2012	1.2	4.2	10.8	27.4	27.5	17.4	11.6
	2013	0.9	2.2	8.7	23.6	31.1	21.5	11.9
	Nem cigány	0.7	1.6	7.6	22.7	32.2	21.7	13.5

	Cigány	1.3	3.1	10.4	25.0	29.4	21.4	9.4
Szomszédaival	2012	14.4	63.8	12.2	2.2	1.2	4.3	2.0
	2013	15.4	65.0	10.5	4.1	0.5	1.4	3.1
	Nem cigány	15.5	62.7	12.2	5.2	0.7	1.2	2.6
	Cigány	15.4	68.4	8.1	2.3	0.3	1.6	3.9
Polgármesterrel	2012	1.9	14.5	20.1	24.7	14.9	14.4	9.4
	2013	2.6	14.9	19.8	27.6	14.4	11.5	9.2
	Nem cigány	2.8	14.6	18.9	26.2	16.0	12.7	8.9
	Cigány	2.4	15.4	21.2	29.6	12.0	9.7	9.7
Önkormányzat dolgozóival	2012	3.5	19.6	21.3	26.3	9.5	14.0	5.7
	2013	3.4	21.1	19.0	29.6	11.6	9.7	5.6
	Nem cigány	3.8	19.8	18.2	27.6	14.0	11.4	5.2
	Cigány	2.9	23.2	20.1	32.6	7.8	7.0	6.3
Családsegítő szolgálattal	2012	0.5	3.6	16.7	25.8	9.1	14.5	29.8
	2013	0.6	4.3	13.5	27.3	11.1	13.0	30.2
	Nem cigány	0.9	4.7	10.6	26.8	11.7	14.3	31.0
	Cigány	0.3	3.7	17.8	27.9	10.2	11.0	29.0
Szociális munkással	2012	1.3	6.6	12.7	14.7	5.0	14.3	45.4
	2013	1.2	9.6	9.2	16.1	9.0	10.4	44.5
	Nem cigány	1.2	9.9	9.4	13.9	9.4	10.8	45.3
	Cigány	1.0	9.2	8.9	19.4	8.4	9.7	43.2
Védőnővel	2012	0.4	1.5	14.7	29.7	9.7	16.4	27.5
	2013	0.1	2.8	13.0	24.0	9.8	13.8	36.4
	Nem cigány	0.2	1.4	12.3	22.6	9.2	14.8	39.4
	Cigány	0.0	5.0	13.9	26.2	10.8	12.3	31.8
Gyerek tanáraival	2012	1.0	16.2	16.8	26.3	4.1	8.6	27.0
	2013	1.1	16.6	14.4	23.3	7.7	4.2	32.8
	Nem cigány	1.2	15.3	12.3	22.2	7.3	4.1	37.7
	Cigány	0.8	18.6	17.6	25.0	8.2	4.3	25.5
Kisebbségi önkormányzat tagjaival	2012	2.3	10.8	9.5	8.1	3.8	12.9	52.7
	2013	1.4	7.8	6.9	11.2	5.7	8.1	58.8
	Nem cigány	0.4	5.0	6.0	7.5	4.6	7.3	69.1
	Cigány	2.9	12.0	8.3	16.8	7.2	9.3	43.5

Kutatásunkban az alapvető demográfiai, jövedelmi és egyéb életkörülményeken túl a mélyszegénységben élők bizonyos attitűdjeit is fel akartuk mérni. Feltételezésünk szerint e tekintetben pozitív eredményt tudnak elérni a helyi projektek, de ezeket a változásokat számszerűsített adatként is dokumentálni akartuk. Eredeti hipotézisünk az volt, hogy a projektek résztvevőinél – akár a projektek indirekt hatásaként is – egyfajta pozitív változást fogunk tudni mérni: a résztvevők kevésbé érzik majd marginalizálódottnak, kirekesztettnek magukat, valamennyivel optimistább jövőképpel fognak rendelkezni. Az attitűdök elemzéséhez ez újabb indikátort is használnunk kellett, jelesül, hogy az adott válaszadó részt vett-e bármilyen

programban vagy sem, függetlenül attól, hogy az a program az általunk vizsgálandó 25 szervezet tevékenységének részét képezte-e. Minderre a már korábban is említett „projekt-dömping” miatt volt szükség, vagyis hogy az adott évben meglehetősen nagy számban indultak különböző projektek az érintett kistérségekben, amik közül a TÁMOP 5.1.3 csak az egyik volt.

Első adatfelvételünkkor a válaszadók egyharmada volt bizakodó a jövőt illetően. Ez az arány némileg megváltozott egy év alatt: a projektek résztvevői 1-2 százalékponttal többen említették ugyanezt a választ, míg a kontroll csoportban tartozók 5-6%-al kevesebben. Ugyancsak alacsonyabb a kérdés elutasításának aránya is a résztvevők között – vagyis e tekintetben azt mondhatjuk, hogy a helyi projektek résztvevői némivel optimistább jövőképpel rendelkeznek, mint a kontroll csoport tagjai, és ugyan ez a változás alacsony szintű, de kimutatható. Ugyanakkor nagyon jelentős és szignifikáns a különbség, ha a válaszokat az alapján elemezzük, valaki részt vett-e bármilyen projektben vagy sem: a résztvevők markánsan pozitívabb jövőképpel bírnak és a teljesen negatív megnyilatkozások száma is arányaiban a fele, mint a mási csoportnál.

87. tábla: Mennyire ért egyet az alábbi állítással: Bizakodó vagyok a jövőt illetően ..., %

	Nagyon nem értek egyet	Nem értek egyet	is-is	Egyetértek	Teljesen egyetértek
2012 – átlag	23,6	14,9	25,5	18,5	17,5
2013 - Résztvevő	15.4	14.8	33.0	24.3	12.3
2013 - Kontroll	19.1	16.9	33.2	20.7	10.1
2013 - Nem cigány	17.1	14.7	32.9	25.3	10.0
2013 - Cigány	17.2	17.5	33.4	18.5	13.1
2013 - Nem vett részt projektben	23.6	16.9	30.8	22.0	6.7
2013 - Részt vett projektben	13.1	15.1	34.5	23.0	14.1

2012-ben a mélyszegénységben élők háromnegyede volt elégedetlen akkori életével, mindössze 9% volt azok aránya, akik úgy gondolják, életük pont olyan, mint amilyennek szeretnék. Az élethelyzetükkel elégedetlenek csoportja ugyan csökkent 5%-nyit, ez azonban éppúgy vonatkozik a projektek résztvevőire, mint a kontrollcsoport tagjaira. A különbség a neutrális válaszoknál jelentkezik, az elégedettek aránya ugyanis nem változott.

88. tábla: Mennyire ért egyet az alábbi állítással: Az életem pont olyan, mint amilyennek szeretném ..., %

	Nagyon nem értek egyet	Nem értek egyet	is-is	Egyetértek	Teljesen egyetértek
2012 – átlag	46,5	27,6	17,1	5,8	3
2013 - Résztevő	33.9	36.1	20.9	7.3	1.8
2013 - Kontroll	31.9	38.8	20.5	7.7	1.1
2013 - Nem cigány	31.2	35.5	23.6	8.5	1.2
2013 - Cigány	35.7	40.1	16.4	6.0	1.8
2013 - Nem vett részt projektben	33.5	37.8	19.8	7.8	1.1
2013 - Részt vett projektben	32.7	37.1	21.3	7.3	1.7

Közel 50% volt azok aránya, akik úgy gondolták, nehezen igazodnak el a jelenlegi körülmények között és úgy érzik, az élet nehéz és bonyolult, amiben nehezen találják meg saját útjukat – ez az arány a második adatfelvétel idejére közel 10%-kal csökkent. A válaszadók közel egyötöde érezte úgy, hogy a napi gondok megoldása érdekében olyasmit is meg kell tennie, amit egyébként nem tart helyesnek. Az okokkal és a jövővel kapcsolatosan eléggé polarizálódnak a válaszok. Nagyságrendileg ugyanannyian érezték úgy, hogy a társadalom magukra hagyta őket, mint akik nem értenek egyet ezzel a véleménnyel. Az attitűd-változók elemzésekor azt a megállapítást tehetjük, hogy a pozitív attitűdök növekedése nem igazán kimutatható, ugyanakkor a negatív attitűdök csökkenése igen. Igaz, ez mind a résztvevői, mind a kontroll csoportra igaz, vagyis egy általánosabb folyamatról lehet szó, amit nem tulajdoníthatunk a helyi projektek kizárólagos hatásának.

A válaszadók meghatározó többsége nem ért egyet azzal az állítással, hogy élete olyan, mint amilyennek szeretné. Ezzel együtt egy 10-es skálán az első adatfelvételkor átlagosan 5,7-re, a második felvételkor 5,5-re értékelték ezt a kérdést. Ugyanezen a skálán a válaszadók leginkább a családi életükkel, baráti kapcsolataikkal és egészségügyi helyzetükkel elégedettek (6,7 és 7,3 közötti átlagok), míg legkevésbé munkalehetőségeikkel. Szintén 5-ös alatti az iskolázottsággal kapcsolatos elégedettség, ahogy a jelenlegi életkörülmények megítélése is. Vagyis válaszadóink a külső körülményekkel kapcsolatosan alapvetően inkább elégedetlenek, viszont a családi, baráti kapcsolatok mégiscsak élhetővé, elfogadhatóvá teszik mindennapjaikat. Mindezek a beállítódások nem változtak érdemben a vizsgált egy év alatt. A válaszokat alapvetően nem a projektekben való részvétel határozza meg, magyarázó változónak sokkal inkább az etnikai hovatartozás tekinthető: a roma válaszadók pesszimistábbak, negatívabban ítélik meg helyzetüket és lehetőségeiket.

89. tábla: Mennyire ért egyet az alábbi állítással: Ahhoz, hogy meg tudjam oldani a napi gondokat, sok olyan dologra is rá vagyok kényszerítve, ami nem helyes ..., %

	Nagyon nem értek egyet	Nem értek egyet	is-is	Egyetértek	Teljesen egyetértek
2012 – átlag	48,8	16,4	15,1	10,8	9
2013 - Résztvevő	35.7	27.2	18.7	13.5	5.0
2013 - Kontroll	37.0	27.8	15.4	13.9	5.9
2013 - Nem cigány	36.4	28.2	18.6	11.8	4.9
2013 - Cigány	36.2	26.3	14.8	16.4	6.3
2013 - Nem vett részt projektben	27.5	31.3	20.2	15.4	5.7
2013 - Részt vett projektben	41.9	25.0	15.2	12.6	5.3

90. tábla: Mennyire ért egyet az alábbi állítással: Úgy érzem, a társadalom magamra hagyott ..., %

	Nagyon nem értek egyet	Nem értek egyet	is-is	Egyetértek	Teljesen egyetértek
2012 – átlag	20	17,3	23,6	20,1	19
2013 - Résztvevő	18.4	22.2	27.7	20.4	11.3
2013 - Kontroll	19.6	21.4	24.4	23.6	11.0
2013 - Nem cigány	21.2	25.2	27.1	18.9	7.6
2013 - Cigány	15.7	16.7	24.8	26.4	16.4
2013 - Nem vett részt projektben	11.6	21.5	26.6	27.7	12.6
2013 - Részt vett projektben	23.7	22.0	25.9	18.2	10.2

91. tábla: Mennyire ért egyet az alábbi állítással: Az élet annyira bonyolulttá, nehezzé vált, hogy nehezen találom meg a saját utam..., %

	Nagyon nem értek egyet	Nem értek egyet	is-is	Egyetértek	Teljesen egyetértek
2012 – átlag	17,6	14,7	20,2	20,4	27,2
2013 - Résztvevő	19.1	17.6	25.4	26.4	11.4
2013 - Kontroll	17.4	18.1	24.7	26.2	13.7
2013 - Nem cigány	20.8	20.1	24.6	25.3	9.2
2013 - Cigány	14.6	14.3	25.8	27.9	17.4
2013 - Nem vett részt projektben	13.2	17.7	26.1	28.5	14.5
2013 - Részt vett projektben	21.6	17.8	24.4	25.0	11.2

92. tábla: Mennyire ért egyet az alábbi állítással: Nem érzem, hogy mások értékelnék azt, amit csinállok..., %

	Nagyon nem értek egyet	Nem értek egyet	is-is	Egyetértek	Teljesen egyetértek
2012 – átlag	18,3	16,4	24,2	19,7	21,2
2013 - Résztvevő	19.2	22.1	25.5	20.9	12.3
2013 - Kontroll	18.5	21.6	26.7	22.2	11.0
2013 - Nem cigány	20.7	22.9	27.1	20.3	9.0
2013 - Cigány	16.1	20.3	24.5	23.4	15.6
2013 - Nem vett részt projektben	12.1	22.6	27.4	25.3	12.6
2013 - Részt vett projektben	23.1	21.4	25.2	19.2	11.1

93. tábla: Mennyire ért egyet az alábbi állítással: Sokan lenéznek amiatt amilyen a munkahelyi és jövedelmi helyzetem..., %

	Nagyon nem értek egyet	Nem értek egyet	is-is	Egyetértek	Teljesen egyetértek
2012 – átlag	36,4	19,3	16,7	11,1	16,5
2013 - Résztvevő	31.3	24.2	20.8	15.4	8.3
2013 - Kontroll	26.4	26.4	19.3	18.7	9.2
2013 - Nem cigány	33.5	26.6	19.4	14.2	6.3
2013 - Cigány	22.1	23.2	21.1	21.1	12.5
2013 - Nem vett részt projektben	19.9	28.2	21.5	21.5	8.9
2013 - Részt vett projektben	34.7	23.3	19.2	14.1	8.7

94. tábla: Mennyire ért egyet az alábbi állítással: Sokan lenéznek a származásom miatt..., %

	Nagyon nem értek egyet	Nem értek egyet	is-is	Egyetértek	Teljesen egyetértek
2012 – átlag	47,6	16,4	13,6	7,7	14,7
2013 - Résztvevő	44.3	20.9	14.4	14.6	5.7
2013 - Kontroll	42.4	23.1	12.7	13.2	8.4
2013 - Nem cigány	57.2	23.7	10.4	7.1	1.4
2013 - Cigány	22.7	19.3	18.5	24.2	15.4
2013 - Nem vett részt projektben	35.4	24.1	15.0	15.5	9.7
2013 - Részt vett projektben	48.5	20.6	12.8	12.9	5.3

95. tábla: Mindent figyelembe véve, mennyire elégedett az életével?

1-10-es skála, ahol az 1 – egyáltalán nem elégedett, 10 – teljesen elégedetten jelent

Etnikai származás	2012	2013
Nem cigány/roma	5.71	5,7
Cigány/roma	5.63	5,1
Teljes minta	5.67	5,5

96. tábla: Mennyire elégedett az alábbiakkal?

1-10-es skála, ahol az 1 – egyáltalán nem elégedett, 10 – teljesen elégedetten jelent

	2012	2013				
	Átlag	Átlag	Résztevő	Kontroll	Nem cigány	Cigány
Iskolázottságával	4,69	4,7	4,8	4,6	5,2	4
Jelenlegi munkahelyével, munkalehetőségekkel	3,25	3,9	4,1	3,8	4,2	3,5
Jelenlegi életkörülményeivel	4,49	4,8	4,9	4,7	5	4,4
Lakásával, lakhatási körülményeivel	5,49	5,5	5,6	5,4	5,9	5
Családi életével	7,3	7,1	7,3	6,9	7,1	7,1
Egészségi helyzetével	6,78	6,5	6,7	6,3	6,6	6,3
Baráti kapcsolataival	6,77	6,6	6,8	6,4	6,7	6,4

9. Összegzés

Kutatásunk alapvető célja, hogy a TÁMOP 5.1.3 program 2. komponensébe tartozó projektek hatásait vizsgáljuk. A vizsgálat két adatfelvételen alapul –az első körös adatfelvétel egyfajta pillanatfelvételt jelentett a mélyszegénységben élő családok, háztartások életének bizonyos dimenzióiról. A második adatfelvételkor ugyanazon személyekhez mentünk vissza, és ugyanazon dimenziókban történt esetleges változásokat akartuk mérni, ezzel vizsgálni a helyi projektek által kiváltott hatásokat.

A helyi projektek mind más módszerekkel, megközelítéssel próbálnak javítani a célcsoport társadalmi, gazdasági helyzetén. Különösen hangsúlyos a közösségi kezdeményezések, a közösségfejlesztés szerepe. Előzetes feltételezésünk az volt, hogy a projektek nem az ún. kemény változók mentén érnek majd el sikereket. A nagyon jelentős iskolázottsági lemaradásra, a nagymértékű munkanélküliségre, gazdasági inaktivitásra nem tudnak választ adni, de nem is ez a szerepük és céljuk. Ugyanakkor a szociális ellátásokhoz való hozzáféréseken, a közösségi akciókban való részvételi hajlandóságon tudnak változtatni – végül mindezeket keresztül egyfajta attitűdváltozást, - váltást el tudnak érni.

A projektek és a kutatás célcsoportja a két vizsgálat között eltelt egy évben gazdasági pozícióit tekintve jelentős változást ért meg: az érintett kistérségek egyfajta társadalmi fejlesztési projekt-expanzióval szembesültek. Több célzott program is indult, többek között ezzel magyarázható, hogy a helyi projekteknek nem alakult ki egy brand-je, olyan egyértelműen beazonosítható „személyisége”, ami a résztvevők számára is egyértelművé tenné, melyik program keretében milyen szolgáltatásokat kapnak. Mindebből adódóan az LHH kistérségek mélyszegényei számára sok esetben nem sikerül ténylegesen beazonosítani – és hasznosítani – az éppen megvalósuló társadalmi beavatkozást.

A tavalyi évben indult el nagyszabású közfoglalkoztatási program is. Elsősorban utóbbinak köszönhetően a gazdaságilag inaktív háztartások száma lecsökkent, ez egyfajta anyagi biztonságot is kellene, hogy jelentsen a résztvevőknek. A háztartások bevételeit és kiadásait vizsgálva ezt nem tudtuk alátámasztani, nem mondhatjuk, hogy a közfoglalkoztatásban érintett háztartások magasabb összbevételekkel rendelkeznének, mint a korábbi években. Ugyanakkor a mélyszegénységben élők tovább mélyülő gazdasági deprivációját láthatjuk, a háztartások jövedelmei egyre inkább csak az elemi létfenntartás egyre szegényesebb biztosítására elegendőek, ráadásul ehhez is egyre nagyobb arányban havi rendszerességgel kölcsönökre van szükség. Mindezekből adódik, hogy egyre több háztartás csúszik bele egy olyan adósságspirálba, már szinte kezelhetetlen hátralék-felgyülemelésbe, amiből saját maguk erejéből képtelenek kimászni.

A különböző állami és önkormányzati szociális ellátási, szolgáltatási formák ismertsége az elmúlt évben válaszadóink között nőtt, ez azonban nem jelentette azt, hogy a szolgáltatások sikeres igénylése is nőtt volna. E tekintetben megfigyelhető

változások a vizsgálatban szereplőkre egyaránt érvényesek, vagyis az egyes projektek konkrét hatását nem tudjuk igazolni, az esetleges mellékhatások, egyéb projektek, folyamatok kiszűrésére nincs lehetőségünk.

Hasonló megállapításokat tehetünk a közösségi kapcsolatok terén is: olyan érdemi változást, amit a projektek hatásának lenne betudható, nem tudtunk mérni, statisztikai eszközökkel alátámasztani.

A mélyszegénységben élők között az elmúlt évben megfigyelhető volt egy kis mértékű attitűd-változás: kevésbé pesszimista jövőképpel rendelkeznek, és ha jelentős, pozitív „váltóátállítás” még nem is ment végbe, de egy bezárkózó, alapvetően negatív ön- és világkép egy kicsit el kezdett feloldódni. Azt azonban nem tudjuk állítani, hogy ez a változás a TÁMOP 5.1.3-as projektek hatása. Sokkal inkább magyarázza az eltérő véleményeket az, hogy a válaszadók részt vettek-e bármilyen típusú projektben az elmúlt évben – a résztvevők általában optimistábbak és bizakodóbbak. Ugyancsak polarizálja a válaszokat a kérdezettek etnikai háttere: a cigány válaszadók mind gazdasági körülményeiket, lehetőségeiket tekintve, mind attitűdjeiket elemezve is negatívabbak, pesszimistábbak, bizalmatlanabbak az őket körülvevő társadalommal.

Nem kerülhető meg a kérdés: volt-e mérhető hatásuk a vizsgált projekteknek? Az általunk használt kvantitatív, alapvetően társadalmi-gazdasági helyzetet, szolgáltatásokhoz való hozzáférést és attitűdöket mérő eszközökkel statisztikailag is érvényes hatásokat nem tudunk kimutatni. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy lett volna, ne lenne hatásuk ezeknek a helyi beavatkozásoknak. Azt, hogy ezeket nem sikerült mérnünk, betudhatjuk egyrészt a két adatfelvétel között eltelt relatív rövid időnek, illetve, hogy a projektek egy része még mindig fut, vagyis mi a tevékenységek közben kellett mérjünk azok várható hatásaikat.